ORUN

2026 | 2 | 121-159
Başvuru / Received: 04.03.2026
Kabul / Accepted: 18.04.2026
DOI: 10.65552/orun.2026.2.006

e-ISSN: 3108-3811
orundergisi.com
kafademi

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE AÇIK ERİŞİM / OPEN ACCESS

Türkçe Ders Kitaplarında Eş Anlamlılık: *hayal etmek* ve *düşlemek* Örneği

Synonymy in Turkish Textbooks: The Case of *hayal etmek* and *düşlemek*

Talha GÖKTENTÜRK[a], **Tuğba AĞAR**[b]

[a] Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi, İstanbul, Türkiye. e-posta: talhagok@yildiz.edu.tr

[b] İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yabancı Diller Koordinatörlüğü Türkçe Hazırlık Birimi, İstanbul, Türkiye. e-posta: tugba.agar@izu.edu.tr

ÖZ

Ana dili olarak Türkçe öğretimine yönelik ders kitaplarında kelimelerin eş anlamlı öğretilmesi yaygın bir uygulama olarak Türkçenin eğitim-öğretim sürecinde kendine yer bulmaktadır. Bununla beraber sözlük bilimi alanında yapılan araştırmalar ve söz varlığı alanında kelime öğretimi uygulamalarından elde edilen sonuçlar birden fazla kelimenin aynı anlamda öğretilmesinin aktif söz varlığına negatif yönlü etki edebileceğine işaret etmektedir. Bu sebeple araştırmada Özgün Yayınevine ait 7. sınıf Türkçe dersi kitabından seçilen *hayal etmek-düşlemek* kelime çifti fenomenolojik desende incelenmiştir. Veriler dil bilimi kriterlerine uygun olarak art zamanlı ve eş zamanlı kullanımların derlenmesi için kriterli örnekleme ile seçilmiş sözlük kayıtları yoluyla derlenmiştir. Söz konusu veriler NVivo 8 nitel veri analizi programında tematik analiz yoluyla çözümlenmiştir. Bulgular iki kelimenin zihinde canlandırma ve tasarlama gibi bazı anlam alanlarında kesiştiğini; ancak tam bir anlam özdeşliği göstermediğini ortaya koymuştur. Art zamanlı kayıtlarda "hayal etmek"in görüntü, gölge, yansıma, tayf ve kuruntu gibi daha geniş bir anlam çevresine sahip olduğu; "düşlemek" kelimesinin ise rüya ve uyku çekirdeği etrafında biçimlenen daha dar bir alandan geldiği görülmüştür. Eş zamanlı kayıtlarda "düşlemek" kelimesinin tasarlama ve gerçekleşmesi istenen şeyi kurma bakımından "hayal etmek"e yaklaştığı, buna rağmen iki kelimenin bütünüyle birleşmediği anlaşılmıştır. Bununla birlikte sonuçlar yalnızca ilgili iki kelimeye ilişkin incelemelerle sınırlıdır. Gelecek araştırmalarda ilgili farkların ölçme ve değerlendirme yoluyla test edilmesi faydalıdır. Ayrıca eş anlamlı görülen farklı kelime gruplarının benzer metotlarla çalışılması da sözlük biliminden kelime öğretimine geniş bir alanda öğretmenler, araştırmacılar ve politika yapıcılar için yol gösterici sonuçlar sunabilir. Son olarak ilgili kelime grubunun eş anlamlı biçimde öğretilmesinin müfredat ekseninde yeniden değerlendirilmesi aktif söz varlığının geliştirilmesi için yararlı olabilir.

Anahtar Kelimeler
hayal etmek • *düşlemek* • *eş anlamlılık* • *anlam farkları* • *sözlük bilimi*

ABSTRACT

Teaching words as synonyms in Turkish language textbooks designed for mother-tongue instruction is a widespread practice in the process of teaching and learning Turkish. However, findings from research on lexicography and vocabulary teaching practices indicate that teaching multiple words as having the same meaning may have a negative effect on active vocabulary. For this reason, the present study uses a phenomenological design to examine the word pair *hayal etmek* [to imagine] and *düşlemek* [to dream] as selected from the seventh-grade Turkish language textbook published by Özgün Publishing. The data have been compiled through dictionary entries selected by criterion sampling in order to gather diachronic and synchronic uses in accordance with linguistic criteria. The study conducts thematic analysis on these data using the qualitative data analysis software NVivo 8. The analyses identify categorical differences across the themes of time, function, and design. The findings show the two words to intersect in certain semantic areas (e.g., mental representation and envisioning) yet do not display full semantic identity. Diachronic records indicate *hayal etmek* to have a broader semantic range that includes image, shadow, reflection, apparition, and delusion, whereas *düşlemek* derives from a narrower core structured around dream and sleep. Synchronic records show *düşlemek* to have become closer to *hayal etmek* in meanings related to designing and imagining desired situations, but the two words have not yet fully merged. Nevertheless, the results are limited to examinations concerning only these two words. Future studies would benefit from testing these differences through measurement and evaluation. In addition, using similar methods to examine other word groups regarded as synonymous may provide guiding results for teachers, researchers, and policy makers across a broad area extending from lexicography to vocabulary teaching. Finally, reconsidering the teaching of this word pair as synonymous within the curriculum framework may be beneficial for developing an active vocabulary.

Keywords
hayal etmek [to imagine] • *düşlemek [to dream]* • *synonymy* • *semantic differences* • *lexicography*

GÖKTENTÜRK, Talha ve Tuğba AĞAR. "Türkçe Ders Kitaplarında Eş Anlamlılık: *hayal etmek* ve *düşlemek* Örneği". Orun, 2. sy. (2026): 121-159. https://doi.org/10.65552/orun.2026.2.006

Giriş

Ana dili olarak Türkçe öğretiminde kelimelerin eş anlamlılık ilişkisi içinde sunulması ders kitaplarında ve sınıf içi uygulamalarda yaygın olarak başvurulan bir öğretim yoludur[1]. Bu yaklaşım ilk bakışta kelime öğretimini kolaylaştıran, anlam alanlarını sadeleştiren ve öğrencilerin yeni kelimeleri daha hızlı kavramasını amaçlayan fonksiyonel bir uygulama gibi görünmektedir. Bununla birlikte öğretim sürecinde iki veya daha fazla kelimenin bütünüyle aynı anlamı taşıyormuş gibi sunulması dilin semantik örgüsünü basitleştirme ve kelimeler arasındaki nüansları görünmez kılma riski taşımaktadır[2]. Özellikle söz varlığının geliştirilmesi, kelimelerin kontekste uygun seçimi ve aktif söz varlığının zenginleştirilmesi bakımından bu tür sadeleştirmelerin pedagojik sonuçları yeniden değerlendirilmelidir.

Dil bilimi açısından bakıldığında biçimce farklı olan dil birimlerinin anlam, fonksiyon, kullanım ve üslup bakımından bütünüyle özdeş olması beklenmez[3]. Bu sebeple klasik dil öğretiminde "eş anlamlı" ya da klasik terminolojiyle "müteradif" olarak adlandırılan kelimeler çoğu hâlde mutlak anlam özdeşliği değil, yakın anlamlılık, kesişen kullanım alanları ya da belirli kontekstlerde yer değiştirebilme özelliği göstermektedir[4]. Dolayısıyla birden fazla kelimenin aynı kavram alanına yaklaşması onların birbirinin tam karşılığı olduğu anlamına gelmemektedir. Kelimeler tarihî kullanım, çağrışım, fonksiyon, üslup, kontekst ve semantik sınırlar bakımından birbirinden ayrışabilmektedir[5]. Bu çerçevede Türkçe öğretiminde "aynı anlam" argümanıyla sunulan kelime gruplarının dil bilimi bakımdan yeniden incelenmesi gerekmektedir.

İlgili problem teorik bir ayrıntı olmanın ötesinde doğrudan öğretim çıktıları ile ilgili sonuçlar üretme potansiyeli barındırmaktadır. Kelimeler arasındaki anlam farklarının silikleşmesi öğrencilerin sözcükler arasındaki ince farkları kavram becerilerini zayıflatabilir[6].

[1] Zeynep CİN ŞEKER ve Canan Nimet MERT DURAN, "Türkçe eğitiminde eş anlamlılık sorunu ve Türkçe ders kitaplarında eş anlamlı sözcük öğretimi", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8. sy. (Ağustos 2022): 195-213, https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1116237; Keriman BAKKAL ve Mehmet KARA, "5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde geçen eş ve zıt anlamlı kelimelerin görünümü ve bağlam içerisinde incelenmesi", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 13, 39. sy. (2024): 593-616.

[2] Paul NATION, "Learning vocabulary in lexical sets: dangers and guidelines", *Vocabulary* içinde, ed. Stuart WEBB (Routledge, 2016), https://doi.org/10.4324/9781003763697-15.

[3] M. Lynne MURPHY, *Lexical meaning* (Cambridge University Press, 2010), https://doi.org/10.1017/CBO9780511780684; Nick RIEMER, *Introducing semantics* (Cambridge University Press, 2010), https://doi.org/10.1017/CBO9780511808883.

[4] Aja ALTENHOF ve Gareth ROBERTS, "Quality, Not Quantity, Impacts the Differentiation of near-Synonyms", *Language and Cognition*, 15, 4. sy. (2023): 854-883, https://doi.org/10.1017/langcog.2023.29; Abû Hilâl al-ʿASKARÎ, *al-Furûku 'l-lugaviyya*, ed. Muhammad İbrahim SALİM (Dâru 'l-ʿIlm ve el-Şakâfa li-'l-Naşr ve el-Tavzîʿ, 1997).15, sy. 4 (2023

[5] Philip EDMONDS ve Graeme HIRST, "Near-Synonymy and Lexical Choice", *Computational Linguistics*, 28, 2. sy. (2002): 105-144, https://doi.org/10.1162/089120102760173625.

[6] Tatsuya NAKATA ve Yuichi SUZUKI, "Effects of Massing and Spacing on the Learning of Semantically Related and Unrelated Words", *Studies in Second Language Acquisition*, 41, 2. sy. (2019): 287-311, https://doi.org/10.1017/S0272263118000219.

Böyle bir vaziyetin oluşması ise öğrencilerin daha hassas, daha fonksiyonel ve daha şuurlu bir söz varlığı kullanımı yerine, dilin çok tabakalı anlam yapısını tek tabakalı eşdeğerliklere indirme tehlikesini taşımaktadır[7]. Bununla beraber ana dili öğretiminin temel amaçlarından biri de aktif söz varlığını geliştirirken öğrencilerin kelimeler arasındaki anlam ilişkilerini ayırt ederek kullanabilmelerini sağlamaktır[8]. Dolayısıyla eş anlamlı olarak kabul edilerek öğretilen kelimelerin gerçekten hangi seviyede örtüştüğü ve hangi yönlerden ayrıştığı problemi kelime öğretimi ile doğrudan ilişkilidir.

Eş anlamlı görülen kelimelerde anlam farklarının tespiti için sözlükler mühim bir veri kaynağı sunmaktadır[9]. İlgili kaynaklar yalnızca kelimelerin kısa açıklamalarını veren teknik başvuru eserleri değil, aynı zamanda belirli dönemlerde toplum içinde dolaşıma giren anlamların, kullanım tercihlerinin, çağrışımların ve semantik sınırların izlerini taşıyan kayıtlardır[10]. Dilin topluluk içinde işleyen ortak bir kod sistemi olması anlamın yalnızca şahsî kullanımda değil toplum seviyesinde kurulan ilişkilerle oluştuğu ve süreklilik kazandığını da ifade etmektedir[11]. Bu sebeple art zamanlı sözlük kayıtları kelimelerin tarihî süreçte geçirdiği anlam değişimlerini, genişlemelerini ve daralmalarını izlemeye imkân tanırken eş zamanlı sözlük kayıtları da belirli bir dönemde kelimenin güncel semantik sınırlarını ve kullanım çerçevesini görünür kılmaktadır[12]. Sözlüklerin sahip olduğu bu özellikler onları eş anlamlılık kabulünün doğruluğunu incelemek için kritik bir veri grubu hâline getirmektedir[13].

Belirtilen noktalar ışığında araştırmada ana dili olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarından seçilen "hayal etmek" ve "düşlemek" kelime grubu olarak ele alınmıştır[14]. İki kelime

---

[7] Norbert SCHMITT ve Diane SCHMITT, *Vocabulary in language teaching* (Cambridge university press, 2020), https://books.google.com/books?hl=tr&lr=&id=jILoDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR11&dq=vocabulary+deficiency+or+lack+of+vocabulary+in+language+learning&ots=HYUQhkn975&sig=CUnL-C0tkt2KORlMlTaY9641-cs.

[8] MEB, *Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı (5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)* (Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı, 2024); Rebecca A. DORE vd., "For Preschoolers, Word Knowledge Falls on a Continuum: A Novel Framework for Capturing the Incremental Process of Word Learning", *Journal of Child Language*, 52, 4. sy. (2025): 892-917, https://doi.org/10.1017/S0305000924000278.

[9] David West BROWN, "Dictionaries, language ideologies, and language attitudes", *The cambridge handbook of the dictionary* içinde, ed. Edward FINEGAN ve Michael ADAMS (Cambridge University Press, 2024), https://doi.org/10.1017/9781108864435.

[10] Howard JACKSON, *Sözlükbilime giriş*, çev. Mehmet GÜRLEK ve Ellen PATAT (Kesit Yayınları, 2016).

[11] Bogdana PASKALEVA, "Pre-Structuralist Semiology: Materiality of Language in Ferdinand de Saussure", *Semiotica* 2024, 259. sy. (2024): 149-183, https://doi.org/10.1515/sem-2023-0114.

[12] Judy PEARSALL, "Diachronic and synchronic english dictionaries", *The cambridge companion to english dictionaries* içinde, ed. Sarah OGILVIE (Cambridge University Press, 2020), https://doi.org/10.1017/9781108553780.

[13] Sevda GÖKÇE SULAK, *Anlamdaş kelimelerde anlam ve kullanış farklılıkları* (Gece Kitaplığı, 2016).

[14] Melek GEREK, *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ortaokul ve imamhatip ortaokulu ders kitabı: Türkçe 7. sınıf* (Millî Eğitim Bakanlığı, 2025).

ana dili olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında eş anlamlı olarak sunulmaktadır. Yapılan çalışmada yapılabilirlik ve ekonomiklik prensipleri gözetilerek ilgili kelimelere odaklanılmıştır[15]. Ayrıca her iki unsurun da tarihî ve çağdaş sözlük tabakalarında izlenebilen kayıtları bulunduğundan art zamanlı karşılaştırma yapılabilmektedir. Çalışma bu iki kelime üzerinden yapacağı inceleme ile ders kitaplarından hareketle Türkçe eğitimi araştırmaları için bir başlangıç noktası oluşturma amacındadır. Böylece sadece ilgili kelimelerin incelenmesinin ötesinde metodolojik olarak bir başlangıç noktası oluşturulmuş olacaktır. Bu çerçevede araştırmanın kök sorusu ve alt dalları şu şekildedir:

1. "hayal etmek" ve "düşlemek" kelimelerinin sözlük kayıtları bakımından kesiştiği ve ayrıştığı anlam alanları nasıldır?

1.1. "hayal etmek" ve "düşlemek" kelimelerinin art zamanlı sözlük kayıtları bakımından kesiştiği ve ayrıştığı anlam alanları nasıldır?

1.2. "hayal etmek" ve "düşlemek" kelimelerinin eş zamanlı sözlük kayıtları bakımından kesiştiği ve ayrıştığı anlam alanları nasıldır?

1.3. "hayal etmek" kelimesinin art ve eş zamanlı sözlük kayıtları bakımından kesiştiği ve ayrıştığı anlam alanları nasıldır?

1.4. "düşlemek" kelimesinin art ve eş zamanlı sözlük kayıtları bakımından kesiştiği ve ayrıştığı anlam alanları nasıldır?

Literatür Değerlendirmesi

Eş anlamlılık ve müteradiflik hakkında

Dil araştırmalarında eş anlamlılık iki veya daha fazla dil biriminin aynı anlamı taşıması meselesi etrafında tartışılan temel kavramlardan biridir[16]. Eş anlamlı görülen kelimeler özellikle ders kitaplarında mutlak bir özdeşlik ilişkisi içinde sıkça sunulabilmektedir[17]. Bununla beraber dil bilimindeki incelemeler biçimce farklı dil birimlerinin anlam, kullanım, fonksiyon, üslup ve kontekst bakımından bütünüyle özdeş olmasının beklenmeyeceğini ortaya koymaktadır[18]. Klasik dil ve belagat geleneğinde "müteradif lafızlar" olarak adlandırılan unsurların da her zaman tam özdeşlik taşımadığını, aksine nüans, çağrışım ve kulla-

[15] John W. CRESWELL, *30 Essential Skills for the Qualitative Researcher* (Sage Publications, 2016).

[16] Rajna DRAGIĆEVIĆ ve Milan IVANOVIĆ, "Lexical semantics: insights from lexicology", *The Cambridge handbook of Slavic linguistics* içinde, ed. Danko ŠIPKA ve Wayles BROWNE (Cambridge University Press, 2024), https://doi.org/10.1017/9781108973021; EDMONDS ve HIRST, "Near-Synonymy and Lexical Choice".

[17] Ali CIN vd., *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ortaokul ve imam hatip ortaokulu ders kitabı Türkçe 5*, Ders Kitapları Dizisi 9598 (Millî Eğitim Bakanlığı, 2024); Esra İLHAN vd., *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ortaokul ve imam hatip ortaokulu ders kitabı Türkçe 6. sınıf ders kitabı 1. kitap*, ed. Başak UYSAL ve Serdar AKBULUT, Ders Kitapları Dizisi 2265 (Millî Eğitim Bakanlığı, 2025).

[18] ALTENHOF ve ROBERTS, "Quality, Not Quantity, Impacts the Differentiation of near-Synonyms".

nım alanı bakımından farklılaştığı kaydedilmiştir[19]. Dolayısıyla literatürdeki temel eğilim farklı biçimlerin farklı anlam ve fonksiyon yükleri taşıdığı, benzer anlam alanına sahip kelimelerin ise mutlak özdeşlikle karıştırılmaması gerektiği yönündedir.

İlgili çerçevede eş anlamlılık meselesi sadece iki kelimenin aynı kavram alanına yaklaşmasıyla açıklanamamaktadır. Bir kelimenin tarih boyunca kazandığı kullanımlar, yan anlamlar, mecazlar, çağrışım alanları ve fonksiyonel değerler onu benzer görünen her kelimeden ayıran kendine has bir yer kazandırmaktadır[20]. Semantik tabii olarak biçimdeki farklılığın anlamda farklılığı ifade ettiği yaklaşımına sahiptir[21]. Dolayısıyla biçim ve anlam birbiri ile doğrudan münasebetlidir[22]. Bu sebeple eş anlamlılık ana dili olarak Türkçe öğretiminde yer bulsa da bilim zemininde örtüşen; ama özdeş olmayan anlam alanlarında kullanıldığı görülmektedir[23]. İlgili yaklaşım Türkçe öğretiminde eş anlamlı kabul edilen kelime çiftlerinin yeniden incelenmesini de gerekli kılmaktadır.

Kelime öğretimi ekseninde eş anlamlılık

Kelime öğretimi materyallerinde yeni sözcüklerin semantik kümeler hâlinde ve benzer anlam ilişkileri içinde sunulması yaygın bir uygulamadır[24]. Özellikle ders kitaplarında eş anlamlı kelimelerin yan yana verilmesi öğretim sürecini kolaylaştıran bir uygulama olarak görülmektedir[25]. Bununla birlikte böyle bir sadeleştirme kelimeler arasındaki ince fark-

[19] al-MUGHIRA Hamzeh Mahmoud vd., "Synonymy in the view of early Arabic linguists: a descriptive, inductive and analytical study", *Global Journal Al-Thaqafah*, 14, 2. sy. (2024): 14-27, https://doi.org/10.7187/GJAT122024-2; Yasin YAYLA, "Anlamdaş Addedilen Birkaç Kelimenin Mana Farkları Hakkında Notlar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 66, 1. sy. (2018): 165-175, https://doi.org/10.32925/tday.2018.6.

[20] Rhys SANDOW vd., "Lexical Variation and Change: Integrating Lexis into Variationist Sociolinguistics", *Language Variation and Change*, 37, 3. sy. (2025): 293-318, https://doi.org/10.1017/S0954394525100628; Mathias RUSSNES, "Semantic Prosody, Semantic Transfer and Semantic Change", *ICAME Journal*, 48, 1. sy. (2024): 67-88, https://doi.org/10.2478/icame-2024-0004.

[21] Alan CRUSE, *A glossary of semantics and pragramtics* (Edinburgh University Press, 2006).

[22] Martin HASPELMATH, "The Morph as a Minimal Linguistic Form", *Morphology*, 30, 2. sy. (2020): 117-134, https://doi.org/10.1007/s11525-020-09355-5.

[23] Miray DEVECİOĞLU ve Ahmet BENZER, "School dictionary entries with a pedagogical and linguistic approach", *Education and Science*, 49, 218. sy. (2024): 43-77, https://doi.org/10.15390/EB.2024.11765; İlhan vd., *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ortaokul ve imam hatip ortaokulu ders kitabı Türkçe 6. sınıf ders kitabı 1. kitap*.

[24] Mustafa SARIOĞLU ve Çiğdem KARATEPE, "The Use of Mnemonics to Minimize the Interfering Effects of Teaching New Words in Semantic Sets to Learners of English as a Foreign Language", *Applied Cognitive Psychology*, 38, 5. sy. (2024): 1-15, https://doi.org/10.1002/acp.4251; MEB, *Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı (5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*.

[25] İsmail Hakkı ERTEN ve Mustafa TEKİN, "Effects on Vocabulary Acquisition of Presenting New Words in Semantic Sets versus Semantically Unrelated Sets", *System*, 36, 3. sy. (2008): 407-422, https://doi.org/10.1016/j.system.2008.02.005.

ların görünmez hâle gelmesine yol açabilmektedir[26]. Öğrencilerin sözcükler arasındaki anlam farklarını kavraması yalnızca pasif öğrenme yoluyla kelime hazinesinin gelişmesini değil kelimeleri kontekste uygun, şuurlu ve yerinde kullanmayı da doğrudan etkilemektedir[27]. Bu bakımdan kelime öğretimi sadece sözcük sayısını artırmaya yönelik kantitatif bir süreç değil anlam alanları arasındaki farkları sezdirmeyi gerektiren kalitatif bir süreç olarak da değerlendirilmelidir[28].

Aktif söz varlığının geliştirilmesi bakımından da eş anlamlılık meselesi dikkatle ele alınması gereken başlıklardandır. Birden fazla kelimenin aynı anlamı taşıdığı düşüncesiyle sunulması öğrencinin kelime tercihinde hassasiyet geliştirmesini güçleştirebilir[29]. Böyle bir vaziyette öğrenci birbirine yakın anlamlı birimler arasındaki kullanım farklarını, üslup tonunu, fonksiyonları ve çağrışım değerini fark etmekte zorlanabilir[30]. Bu sebeple kelime öğretimi literatüründe anlam ilişkilerinin yalnızca benzerlik temelinde değil, fark ve ayrım temelinde de ele alınması mühimdir[31]. Türkçe öğretiminde eş anlamlı olarak sunulan kelime gruplarının öğrencinin aktif söz varlığını ne ölçüde desteklediği ya da sınırladığı meselesinin bu doğrultuda yeniden ele alınması gereklidir.

Sözlük bilimi ve anlamın kaydı

Sözlükler kelimelerin anlamlarını açıklayan başvuru kaynakları olarak ele alınmakla birlikte çağdaş sözlük bilimi literatürü bu kaynakların daha geniş bir fonksiyona sahip olduğuna işaret etmektedir[32]. Sözlükler yalnızca tarif vermemekte, aynı zamanda kullanım etiketleri, örnek cümleler, mecazlar, tarihteki şahitler, deyimleşmiş yapılar, etimolojik ilişkiler ve semantik sınırlar aracılığıyla kelimelerin toplumda dolaşan görünüşlerini de kaydeder[33].

[26] GÖKÇE SULAK, *Anlamdaş kelimelerde anlam ve kullanış farklılıkları*.

[27] Selahattin YILMAZ ve Suzan KAVANOZ, "Measuring the effect of receptive and productive vocabulary size on foreign language skills", *Porta Linguarum Revista Interuniversitaria de Didáctica de las Lenguas Extranjeras*, 44. sy. (Haziran 2025): 29-45, https://doi.org/10.30827/portalin.vi44.31870; Mingjia CAI ve Xian LIAO, "The Relationship between Vocabulary Depth Knowledge, Word Reading, and Reading Comprehension in Chinese", *Journal of Experimental Child Psychology*, 244. sy. (Ağustos 2024): 1-18, https://doi.org/10.1016/j.jecp.2024.105951.

[28] Yanfang ZENG vd., "Vocabulary Instruction for English Learners: A Systematic Review Connecting Theories, Research, and Practices", *Education Sciences*, 15, 3. sy. (2025): 1-22, https://doi.org/10.3390/educsci15030262.

[29] YAYLA, "Anlamdaş Addedilen Birkaç Kelimenin Mana Farkları Hakkında Notlar"; DEVECIOĞLU ve BENZER, "School dictionary entries with a pedagogical and linguistic approach".

[30] ZENG vd., "Vocabulary Instruction for English Learners".

[31] ERTEN ve TEKİN, "Effects on Vocabulary Acquisition of Presenting New Words in Semantic Sets versus Semantically Unrelated Sets"; CİN ŞEKER ve Mert DURAN, "Türkçe eğitiminde eş anlamlılık sorunu ve Türkçe ders kitaplarında eş anlamlı sözcük öğretimi".

[32] JACKSON, *Sözlükbilime giriş*.

[33] BROWN, "Dictionaries, language ideologies, and language attitudes"; Talha GÖKTENTÜRK, "Yabancılara Türkçe öğretiminde ders materyalleri: Çok dilli bir sözlük örneği" (Master Thesis, Marmara University, 2016), https://shorturl.at/bFMSW.

Sözlükler kültür, politika ve toplum üçgeninde ele alındığında yalnızca teknik eserler değil aynı zamanda kültürel ve semantik dokümantasyonlar olduğu da belirtilmelidir[34]. Bu bakımdan sözlük verileri bir fenomen olarak kelime anlamlarının örtüşme ve ayrışma eksenlerinde izlenmeleri için güçlü bir veri zemini sunmaktadır[35]. Böylece hangi kelimenin temel anlamla verildiği hangi yan anlamları kazandığı hangi mecazlarla ilişkilendirildiği ve hangi kullanım kalıpları içinde tekrarlandığı onun başka bir kelimeyle olan yakınlık ve uzaklığını görünür kılmaktadır[36]. Dolayısıyla eş anlamlılık iddiasını destekleyen veya problemli hâle getiren göstergelerin sistematik olarak izlenebileceği kaynaklar hâline gelmektedir.

Art zamanlı ve eş zamanlı inceleme

Semantik ayrışmanın sağlıklı biçimde değerlendirilebilmesi için kelimelerin yalnızca güncel kullanımlarıyla değil tarihî süreç içindeki hareketleriyle birlikte ele alınması gerekmektedir[37]. Art zamanlı inceleme bir kelimenin zaman içinde geçirdiği anlam genişlemesi-daralması-kayması, fonksiyon değişimi ve çağrışım farklılaşmasını takip etmeye imkân vermektedir[38]. Eş zamanlı inceleme belirli bir dönemde kelimenin güncel anlam sınırlarını ve kullanım çerçevesini ortaya koymaktadır[39]. Bu iki çerçevenin birlikte kullanılması kelimeler arasındaki yakınlığın yalnızca bugünkü görünümünü değil tarihî birikim içinde nasıl oluştuğunu da anlamaya yardımcı olmaktadır[40]. Özellikle bugün birbirine yakın

[34] Lindsay Rose RUSSELL, "Dictionaries and cultural politics", *The Cambridge Handbook of the Dictionary* içinde, ed. Edward FINEGAN ve Michael ADAMS (Cambridge University Press, 2024), https://doi.org/10.1017/9781108864435.016; JACKSON, *Sözlükbilime giriş*.

[35] John CONSIDINE, "Dictionaries and intellectual history", *The Cambridge Handbook of the Dictionary* içinde, ed. Edward FINEGAN ve Michael ADAMS (Cambridge University Press, 2024), https://doi.org/10.1017/9781108864435.

[36] Don CHAPMAN, "Usage in dictionaries and dictionaries of usage", John CONSIDINE, "Dictionaries and intellectual history", *The Cambridge Handbook of the Dictionary* içinde, ed. Edward FINEGAN ve Michael ADAMS (Cambridge University Press, 2024), https://doi.org/10.1017/9781108864435.

[37] Sandrine ZUFFEREY ve Liesbeth DEGAND, *Connectives and discourse relations* (Cambridge University Press, 2024), https://doi.org/10.1017/9781108966573; Ferdinand De SAUSSURE, *Cours de linguistique générale* (Payot, 1916), https://books.google.com/books?hl=tr&lr=&id=Um0qEQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA11&dq=ferdinand+saussure&ots=afif7W-A8q&sig=tOlFgc86qcYIQLZQWw0u0X1lOpk.

[38] Carlotta VITI, "Semantic Variation and Semantic Change in the Color Lexicon", *Linguistics*, 63, 4. sy. (2024): 949-1027, https://doi.org/10.1515/ling-2023-0161. Xiaochen LI, "Lexical Meaning Contextualization and Semantic Changes: The Case of the Mandarin Chinese Discourse Marker Dangran", *Journal of Pragmatics*, 221. sy. (Şubat 2024): 54-75, https://doi.org/10.1016/j.pragma.2023.11.014.

[39] DRAGIĆEVIĆ ve IVANOVIĆ, "Lexical semantics: insights from lexicology"; Benoît LECLERCQ ve Graeme TROUSDALE, "Investigating Diachronic Shifts within a Domain of English Modality: A Study of Collocates with Well", *English Language and Linguistics*, 29, 3. sy. (2025): 505-526, https://doi.org/10.1017/S1360674325100397.

[40] Carmelo Alessandro BASILE vd., "Cognitive Approaches to Variation and Change in the English Modal Domain: Introduction", *English Language and Linguistics*, 29, 3. sy. (2025): 444-453, https://doi.org/10.1017/S1360674325100531.

görünen iki kelimenin tarihî süreçte farklı semantik alanlardan geçmiş, farklı kullanım alanlarında yer almış veya farklı fonksiyonel roller kazanmış olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır[41].

Art zamanlı ve eş zamanlı verilerin birlikte değerlendirilmesi eş zamanlılık meselesini tek tabakalı bir karşılaştırma olmaktan çıkararak çok tabakalı semantik bir okuma zemini hâline getirmektedir[42]. Tarihî sözlük kayıtları kelimelerin kökenlerini, erken anlam tabakalarını ve semantik yönelimlerini görünür kılarken çağdaş sözlükler bu birikimin bugünkü dilde nasıl devam ettiğini veya yeniden sınırlandığını göstermektedir[43]. Anlam alanlarının tarihî seyri ile eş zamanlı görünüşü arasındaki ilişki özellikle yakın anlamlı görülen kelimeler arasındaki nüansları belirlemek için mühimdir[44]. Bu bakımdan sözlük literatürü semantik çözümlemelerde art zamanlı ve eş zamanlı verilerin birlikte kullanılmasının açıklayıcı gücünü artırması için ciddi bir potansiyel sunmaktadır.

Fenomenolojik perspektif temelinde kelimelerde semantik sınırın teorik arka planı

Dil sadece şahsî kullanımın ötesinde toplum seviyesinde kolektif bir dolaşım üzerine inşa edilmiştir[45]. Saussure sonrası tartışmalar ile dilin kültürel özelliklerine yönelik değerlendirmeler birlikte ele alındığında kelimelerinin anlamları sadece şahsî bakış açılarına dayalı tercihlerde değil toplum seviyesindeki ortak kabullerle tortulaşmaktadır[46]. Bu yaklaşım eş anlamlı görülen kelimelere ilişkin yerleşmiş hükümleri doğrudan benimsemek yerine onları veri analizleri yoluyla sınanması gereken ön kabuller olarak ele almayı mümkün kılmaktadır[47].

Fenomenolojik bakış açısı ön kabullerin paranteze alınması ve paylaşılan anlam ufuklarının refleksif biçimde çözümlenmesi yoluyla sözlüklerde biriken anlam izlerinin yeniden okun-

[41] SANDOW vd., "Lexical Variation and Change".

[42] ZUFFEREY ve DEGAND, *Connectives and discourse relations*; Ammon Shea, "Historical and other specialized dictionaries", *The Cambridge Handbook of the Dictionary* içinde, ed. Edward FINEGAN ve Michael ADAMS (Cambridge University Press, 2024), https://doi.org/10.1017/9781108864435.

[43] Jinyan LI, "A Diachronic Study on the Treatment of Culture-Bound Words in Chinese-English Dictionaries (1819-2014): A Case Study of Confucian Terms", *Heliyon*, 11, 3. sy. (2025): 1-11, https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2025.e42087.

[44] LECLERCQ ve TROUSDALE, "Investigating Diachronic Shifts within a Domain of English Modality"; JACKSON, *Sözlükbilime giriş*.

[45] Anna M. BABEL, "A Semiotic Approach to Social Meaning in Language", *Journal of Sociolinguistics*, 29, 1. sy. (2025): 59-73, https://doi.org/10.1111/josl.12689.

[46] PASKALEVA, "Pre-Structuralist Semiology".

[47] Sandra P. THOMAS ve Brian K. SOHN, "From Uncomfortable Squirm to Self-Discovery: A Phenomenological Analysis of the Bracketing Experience", *International Journal of Qualitative Methods*, 22. sy. (Ekim 2023): 1-12, https://doi.org/10.1177/16094069231191635; Alexander OLUKA, "Phenomenological Research Strategy: Descriptive and Interpretive Approaches", *F1000Research*, 14 (Temmuz 2025): 1-16, https://doi.org/10.12688/f1000research.166273.1.

masına imkân tanımaktadır[48]. Böylece çalışmanın teorik eğilimi Türkçe eğitiminde peşin bir kabulle üretilen eş anlamlılık öğretimini paranteze almayı ve kelimelerin sözlüklerde biriken anlam izlerini çalışmanın sınırlarını oluşturan ilgili parantez çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır[49]. Böylece sözlükler yalnızca maddelerin sıralandığı teknik belgeler olarak değil kelimelerin toplumdaki ve tarihteki fenomenini görünür kılan belgeler olarak okunmaktadır[50]. Bu okuma biçimi özellikle eş anlamlı görülen kelimelerdeki nüansların, fonksiyonel farkların ve semantik sınırların açığa çıkarılmasına katkı sağlamaktadır[51].

Literatürde mutlak eş anlamlılığın problemli olduğu belirtilmekte, diğer yandan da kelime öğretiminde anlam farklarının ehemmiyetine dikkat çekilmektedir. Bununla beraber Türkçe öğretimi literatüründe ders kitaplarında eş anlamlı kabul edilerek sunulan belirli kelime gruplarının art zamanlı ve eş zamanlı sözlük kayıtları üzerinden karşılaştırmalı biçimde incelendiği çalışmaların sınırlı kaldığı görülmektedir[52]. Eş anlamlılık meselesinin Türkçe eğitimi ekseninde çözülmesi için ön çalışmalar yapılmış olsa da nitel araştırma metodolojilerinden faydalanan ayrıntılı ve sistematik çözümlemelere az odaklanılmıştır[53]. Bu doğrultuda fenomenolojik bir çerçevede sözlüklerin incelenmesi yeni bir başlangıç noktası inşa etmek bakımından gereklidir.

Metot

Bu araştırma fenomenolojik duyarlılıkla yürütülen nitel bir doküman incelemesidir[54]. Çalışmanın çıkış noktası dil biliminde biçim farklılığına sahip en küçük dil birimlerinin dahi anlam, fonksiyon, kullanım ve üslup bakımından bütünüyle aynı olmasının beklenemeyeceği prensibine dayanmaktadır[55]. Dolayısıyla dilde birbirine en yakın görülen kelimelerin dahi nüans seviyesinde birbirinden ayrılacağı prensibinden hareketle tarihteki

[48] OLUKA, "Phenomenological Research Strategy".

[49] Idun RØSETH, "Empathy, Phenomenological Reduction, and Reflexivity: Foundations of Phenomenological Research", *International Journal of Qualitative Methods*, 24. sy. (Ekim 2025): 1-9, https://doi.org/10.1177/16094069251394942.

[50] CONSIDINE, "Dictionaries and intellectual history".

[51] Oktay TARHAN, "Türkçe sözlüklerde eş veya yakın anlamlı sözcüklerle tanımlama", *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları*, 1, 1. sy. (2025): 435-445, https://doi.org/10.48147/dada.1732571.

[52] Cİn ŞEKER ve MERT DURAN, "Türkçe eğitiminde eş anlamlılık sorunu ve Türkçe ders kitaplarında eş anlamlı sözcük öğretimi"; Tarhan, "Türkçe sözlüklerde eş veya yakın anlamlı sözcüklerle tanımlama".

[53] GÖKÇE SULAK, *Anlamdaş kelimelerde anlam ve kullanış farklılıkları*; YAYLA, "Anlamdaş Addedilen Birkaç Kelimenin Mana Farkları Hakkında Notlar".

[54] John W. CRESWELL, *Educational research planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research*, 4. bs. (Pearson, 2012); Glenn A. BOWEN, "Document Analysis as a Qualitative Research Method", *Qualitative Research Journal*, 9, 2. sy. (2009): 27-40, https://doi.org/10.3316/QRJ0902027.

[55] HASPELMATH, "The Morph as a Minimal Linguistic Form"; Cruse, *A glossary of semantics and pragramtics*.

kullanımları, fonksiyonları ve anlam alanlarına odaklanmaktadır. Araştırmada ele alınan sözlükler ise sadece teknik başvuru kaynakları değil, bir toplumun belirli dönemlerdeki ortak anlamlandırma biçimlerini yansıtan art zamandan eş zamana semantik kayıtlar olarak ele alınmıştır[56]. Dilin ortak kod sistemi özelliğine uygun olarak tasarlanan bu süreç toplum seviyesinde tecrübe edilen anlamların sözlüklerde biriken izlerine odaklanmaktadır[57].

Benimsenen fenomenolojik bakış açısı incelenen kelime çiftine yönelik ön kabulleri araştırma çerçevesine alarak sözlüklerde tortulaşan anlam örüntülerini refleksif biçimde çözümlemeye yönelmektedir. Bu doğrultuda çalışmada Türkçe öğretiminde yaygın biçimde yeniden üretilen "hayal etmek" ve "düşlemek" kelimelerinin aynı anlamı taşıdığı yönündeki peşin kabul çerçeveyi oluşturmuştur. Söz konusu iki kelimenin anlam örüntüleri artzamanlı ve eşzamanlı sözlük kayıtları üzerinden yeniden değerlendirilmiştir.

Çalışma materyali ve veri kaynakları

Araştırmanın veri kaynaklarını "hayal etmek" ve "düşlemek" kelimelerine ilişkin art zamanlı ve eş zamanlı sözlük kayıtları oluşturmaktadır. İnceleme nesnesi olarak bu iki kelimenin seçilmesinde Türkçe öğretiminde eş anlamlı olarak sunulmaları ve müteradif lafızlar meselesini örnekleyebilecek bir başlangıç örneği oluşturma potansiyelleri etkili olmuştur[58]. Çalışma eş anlamlılık tartışmasını bütün kelime çiftleri üzerinden ele alma iddiasında değildir. Bunun yerine daha geniş bir öğretim ve anlamlandırma problemini temsil eden örnek bir kelime grubu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda farklı dönemleri temsil eden art zamanlı sözlük kayıtları ile çağdaş kullanımı yansıtan eş zamanlı sözlük kayıtları araştırma kapsamına alınmıştır. Böylece ilgili kelimelerin yalnızca güncel anlamları değil, tarihî süreçte geçirdikleri anlam genişlemeleri, daralmaları, kaymaları ve fonksiyonel farklılaşmaları da izlenebilir hâle getirilmiştir.

Veri setinin oluşturulması için amaçlı örnekleme metotlarından kriterli örnekleme esas alınmıştır[59]. Bu doğrultuda belirlenen problemler (1) araştırmanın problem cümleleri ile doğrudan ilişkili olma, (2) hedef kelimelere yönelik kayıt içerme, (3) Türkçenin tarihî veya çağdaş kullanımını temsil eden ve tam metin hâlinde ulaşılabilen sözlükler çalışmaya dâhil edilmiştir. Ele alınan her bir doküman için verilerin sistematik biçimde bulunması, seçilmesi, değerlendirilmesi ve sentezlenmesi gerektiğinden çağdaş Türkçe sözlükler başlangıç noktası olarak alınmıştır. Ardından ilgili kaynakların atıfları, kaynak

[56] JACKSON, *Sözlükbilime giriş*.

[57] PASKALEVA, "Pre-Structuralist Semiology"; Russell, "Dictionaries and cultural politics".

[58] GEREK, *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ortaokul ve imamhatip ortaokulu ders kitabı: Türkçe 7. sınıf*.

[59] Lawrence A. PALINKAS vd., "Purposeful Sampling for Qualitative Data Collection and Analysis in Mixed Method Implementation Research", *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 42, 5. sy. (2015): 533-544, https://doi.org/10.1007/s10488-013-0528-y; Ricarda B. BOUNCKEN vd., "Purposeful Sampling and Saturation in Qualitative Research Methodologies: Recommendations and Review", *Review of Managerial Science*, 20, 2. sy. (2026): 579-615, https://doi.org/10.1007/s11846-025-00881-2.

listeleri, etimolojik bilgi kayıtları, ilişkili sözlük literatürü zincirleme kaynak izleme yoluyla taranmıştır[60]. Süreç sonunda belirlenen kriterleri karşılayan ve erişilebilen bütün sözlükler araştırmanın veri havuzunu içeren korpusa eklenmiştir.

Veri kaynakları iki ana grup hâlinde düzenlenmiştir ve birinci tabloda sunulmaktadır. İlk grupta kelimelerin yayınlandıkları dönemdeki anlam çerçevesini yansıtan eş zamanlı sözlükler sunulmaktadır[61]. İkinci grupta ise kelimelerin kökenini, tarihteki kullanımını ve semantik sınırlarını izleme imkânı sağlayan art zamanlı sözlükler sunulmuştur[62]. Böylece 20. ve 21. yüzyıl Türkçesindeki kullanım alanlarının yanında onlarla kesişme kümesi oluşturan ve oluşturmayan tarihî semantik gelişme süreci karşılaştırmalı olarak incelenebilmiştir. Son olarak *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* gibi inceleme objesi kelimenin anlam sınırlarının anlaşılmasında faydalı görülen yardımcı başvuru kaynağı da çalışmaya eklenmiştir.

1. Tablo

Çalışmaya dâhil eş zamanlı veri kaynakları

Kaynak	Tarih/Dönem	Dil	Hedef Kelime	Araştırmaya Katkısı
Ali Seydi , Resimli Yeni Türkçe Lugat	1929	Türkçe	düş[63] - hayal[64]	Erken cumhuriyet döneminde kelimelerin güncel anlam çevresini göstermesi
Mithat Sadullah Sander, Resimli Yeni Türkçe Lugat	1930	Türkçe	düş[65] - hayal[66]	"Düş" kelimesinin dönemin kullanım alanlarını ve bugün daralmış anlam katmanlarını göstermesi
İbrahim Alaattin Gövsa, Yeni Türk Lugatı	1930	Türkçe	düş[67]-hayal[68]	Erken cumhuriyet sözlük dilinde eşzamanlı anlamlandırmayı yansıtması

[60] Julian HIRT, Thomas NORDHAUSEN, Christian APPENZELLER-HERZOG ve Hannah EWALD. "Citation Tracking for Systematic Literature Searching: A Scoping Review". *Research Synthesis Methods*, 14, 3. sy. (2023): 563-579, https://doi.org/10.1002/jrsm.1635.

[61] PEARSALL, "Diachronic and synchronic english dictionaries".

[62] SHEA, "Historical and other specialized dictionaries".

[63] *Resimli yeni 40.000 lûgati havi Türkçe lûgat* (Cihan Matbaası, 1929), 272b.

[64] *Resimli yeni 40.000 lûgati havi Türkçe lûgat*, 438a.

[65] Resimli *yeni Türkçe lûgat* (Tefeyyüz Kitaphanesi, 1930), 224b.

[66] *Resimli yeni Türkçe lûgat*, 322b.

[67] *Yeni Türk* l*ûgati* (Kanaat Kütüphanesi, 1930), 235a.

[68] *Yeni Türk lûgati*, 364b.

Kaynak	Tarih/Dönem	Dil	Hedef Kelime	Araştırmaya Katkısı
Türk Dil Kurumu, Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi Türkçeden Osmanlıcaya İndeks	1934	Türkiye Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi	düş[69]	"düş" için sunulan karşılıkları ve çağdaş anlam çevresini göstermesi
Türk Dil Kurumu, Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu	1935	Türkiye Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi	düş[70], hayal[71]	"düş" için sunulan karşılıkları ve çağdaş anlam çevresini göstermesi
TDK Türkçe Sözlük – Türk Dil Kurumu	1945	Türkçe	düş[72]-hayal[73]	20. yüzyıl ortası standart sözlük kullanımını göstermesi
İbrahim Alaattin Gövsa, Resimli Yeni Lugat ve Ansiklopedi	1947–1954	Türkçe	düş[74], hayal[75]	Anlam alanlarını açıklayıcı ve genişletilmiş biçimde sunması
Ali Püsküllüoğlu, Öz Türkçe Sözlük	1971 (2. baskı)	Türkçe	düş[76]	"düş" kelimesinin eş zamanlı anlamlandırmasını göstermesi
Pars Tuğlacı, Okyanus Ansiklopedik Sözlük	1971	Türkçe	düş[77], hayal[78]	Psikoloji, fizik, mecaz ve deyim anlamlarını eş zamanlı kayıtlar içinde sunması
Ferit Develioğlu, Türkçe Lûgat	1962	Türkiye Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi	hayal[79]	"hayal" kelimesinin güncel ve aktarılmış temel anlam çekirdeğini göstermesi
Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük	2011	Türkiye Türkçesi	düş[80], hayal[81]	Güncel Türkçede dolaşımdaki anlamları ve öğretim dilindeki karşılıkları göstermesi

[69] *Osmanlıcadan Tü*rkçeye söz karşılıkları tarama d*ergisi türkçeden Osmanlıcaya ïndeks* (Türk Dil Kurumu, 1934), 988b.

[70] *Türkçeden Osmanlıcaya cep kılavuzu* (Türk Dil Kurumu, 1935), 104.

[71] *Türkçeden Osmanlıcaya cep kılavuzu*, 149.

[72] *Türkçe* sözlük (Türk Dil Kurumu, 1945), 169a.

[73] *Türkçe sözlük* (1945), 253a.

[74] *Resimli yeni lûgat ve ansiklopedi (ansiklopedik sözlük)* (İskit Yayını, 1947), 660b.

[75] Resi*mli yeni lûgat ve ansik*lopedi (ansiklopedik sözlük), 1091b.

[76] *Öz Türkçe sözlük* (Bilgi Yayınevi, 1971), 141a.

[77] *Okyanus ansi*klopedik sözlük 2 (Cem Yayınevi, 1980), 660c.

[78] *Okyanus ansiklopedik sö*zlük 3 (Cem Yayınevi, 1980), 1027c.

[79] *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat* (Aydın Kitapevi, 1962), 411a.

[80] *Türkçe sözlük* (Türk Dil Kurumu, 2011), 739a.

[81] *Türkçe sözlük* (2011), 1067a.

Kaynak	Tarih/Dönem	Dil	Hedef Kelime	Araştırmaya Katkısı
Ötüken Türkçe Sözlük	2007	Türkiye Türkçesi	düş[82], hayal[83]	Güncel anlam, mecaz ve kalıplaşmış söz varlığını birlikte vermesi
Kubbealtı Lugati	2014	Türkiye Türkçesi	düş[84], hayal[85]	Madde başlarını örneklerle vererek anlam çeşitlenmesini görünür kılması
TDV İslâm Ansiklopedisi	1998	Türkiye Türkçesi	hayal[86]	"hayal" kavramının düşünce tarihindeki yerine ve kavram çerçevesine ışık tutması

Birinci tablo "hayal" ve "düş" maddelerinin özellikle Cumhuriyet dönemi ve çağdaş Türkçe içindeki eş zamanlı görünümünü geniş bir zaman aralığında izlemeyi mümkün kılmaktadır. 1929'dan 21. yüzyıla uzanan sözlük çizgisi hangi anlam çekirdeklerinin korunduğunu, hangilerinin daraldığını veya genişlediğini ve öğretim dilinde hangi karşılıkların öne çıktığını karşılaştırmalı biçimde göstermektedir. Ayrıca standart sözlükler, ansiklopedik sözlükler ve Osmanlı Türkçesi bağlantılı kaynakların birlikte kullanılması eşzamanlı görünümün tek bir normatif sözlük üzerinden değil, çok seviyeli bir sözlük evreni üzerinden okunmasına imkân vermektedir.

2. Tablo

Çalışmaya dâhil art zamanlı veri kaynakları

Kaynak	İlk Baskı Tarihi	Dil	Hedef Kelime	Araştırmaya Katkısı
İbn Manzûr, Lisânü'l-ʿArab	1290	Arapça	hayal[87]	Arapça kökün erken ve geniş anlam alanını göstermesi
Vankulu Mehmed Efendi, Vankulu Lügati	1729	Arapça – Osmanlı Türkçesi	hayal[88]	Arapça kökenli kelimenin Osmanlı dönemindeki anlam aktarımını göstermesi

[82] *Ötüken Türkçe sözlük 2 (den-iz)* (Ötüken Neşriyat, 2007), 1333a.

[83] *Ötüken Türkçe sözlük 2 (den-iz)*, 1909a.

[84] *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük 1 (A-G)* (Kubbealtı Neşriyatı, 2011), 795a.

[85] *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkç*e Sözlük 2 (H-N) (Kubbealtı Neşriyatı, 2011), 1236b.

[86] Ali DURUSOY, "hayal", Türkiye Diyanet V*akfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), 17:1a.

[87] Muhammed b. Mükerrem İBN MANZÛR, *Lisânü 'l-Arab* (el-Matbaa 'l-Amire, 1883).

[88] *Tercüme-yi Sıhâh-ı Cevherî*, c. 2, çev. Mehmed b. Mustafâ VÂNÎ (İbrahim Müteferrika, 1729), 282.

Kaynak	İlk Baskı Tarihi	Dil	Hedef Kelime	Araştırmaya Katkısı
James William Redhouse, A Turkish and English Lexicon	1890	Osmanlı Türkçesi - İngilizce	düş[89]-hayal[90]	Kelimelerin Osmanlı Türkçesi dönemindeki anlam alanlarını göstermek
Ahterî, Ahterî-yi Kebîr	1892	Arapça – Osmanlı Türkçesi	hayal[91]	Arapça kökenli kelimenin Osmanlı dönemindeki anlam aktarımını göstermesi
el- Fîrûzâbâdî (Mütercim Âsım Efendi tercümesi), el-Kāmûsü 'l-muhît	1855	Arapça – Osmanlı Türkçesi	hayal[92]	Arapça kökenli kelimenin Osmanlı dönemindeki anlam aktarımını göstermesi
Şemseddîn Sâmî, Kâmûs-ı Türkî	1899	Osmanlı Türkçesi	düş[93]-hayal[94]	Osmanlı son döneminde kelimenin Türkçedeki anlam alanını göstermesi
The Student's Arabic-English Dictionary - Francis Steingass	1884	Arapça–İngilizce	hayal[95]	Arapça kökün karşılaştırmalı anlam alanlarını göstermesi
Edward William Lane, An Arabic-English Lexicon	1865	Arapça–İngilizce	hayal[96]	Arapça kökün karşılaştırmalı anlam alanlarını göstermesi
Hüseyin Atay vd., Arapça-Türkçe Büyük Lûgat	1964	Arapça-Türkiye Türkçesi	hayal[97]	hayal, ahyile. hayal, vehim, zan, görüntü, insanın şahsı, tayf.
Andreas Tietze, Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati	2002-2009	Türkçe	düş[98]-hayal[99]	Türkçe içindeki kayıtları ve anlam değişimini göstermesi

[89] *A Turkish and English lexicon*, 4. bs. (Çağrı Yayınları, 2011), 922a.

[90] *A Turkish and English lexicon*, 875b.

[91] *Ahterî-yi Kebîr* (Matbaa-yi Âmire, 1892), 235c.

[92] *el-Ukyânûsu 'l-*basît fî-tercemeti 'l-kâmûsi 'l-muhît, c. 3, çev. Ahmet Asım CENÂNÎOĞLU (Takvimhâne-yi Âmire Matbaası, 1855), 204.

[93] *Kâmûs-ı Türkî* (Maarif Nezaret-i Celilesi, 1899), 626c.

[94] *Kâmûs-ı Türkî*, 593a.

[95] *The student's Arabic-English dictionary* (W.H. ALLEN & Co, 1884), 347a.

[96] An Arabic-English lexicon i*n eight parts: Part 2* (Librairie du Liban, 1968), 835c.

[97] *Arapça-Türkçe büyük lûgat* (Bayrak Matbaası, 1964), 1:510a.

[98] *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati ikinci cilt C-E*, ed. Semih TEZCAN (Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 524.

[99] *Tarihî ve etimolojik T*ürkiye Türkçesi lugati üçüncü cilt F-J, ed. Semih TEZCAN (Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 428-430.

Kaynak	İlk Baskı Tarihi	Dil	Hedef Kelime	Araştırmaya Katkısı
Sevan Nişanyan, Nişanyan Sözlük	2012	Türkçe	düş[100]-hayal[101]	Her iki kelimenin köken ve tarihî gelişim çizgisini göstermesi
Gerard Clauson, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish	1972	Türkçe	düş[102]	Türkçe kökenli "düşlemek"in "düş" köküyle tarihî ilişkisini ve "hayal" kelimesinin kayıtlarını izlemeye imkân vermesi

İkinci tablo özellikle "hayal" unsurunun Arapça köken, Osmanlı Türkçesindeki dolaşım ve Türkiye Türkçesindeki tarihî semantik sürecini izlemek bakımından veri zemini sağlamaktadır. Arapça, Osmanlı Türkçesi, İngilizce ve Türkiye Türkçesi Türkçe etimolojik kaynakların birlikte kullanılması yalnızca köken bilgisini değil anlam aktarım yollarını ve tarihteki semantik genişlemeleri de görünür kılmaktadır. Bununla birlikte tablonun büyük ölçüde "hayal" çevresinde yoğunlaşması, "düş/düşlemek" tarafında tarihî kayıt yoğunluğunun nispeten daha sınırlı olduğunu düşündürmektedir.

Verilerin analizi

Araştırmanın verileri nitel doküman incelemesinin tabiatına uygun olarak tematik analiz yoluyla çözümlenmiştir[103]. Analiz sürecinde temel inceleme unsurları "hayal etmek" ve "düşlemek" kelimeleriyle münasebetli sözlük maddeleridir. Alt inceleme unsurları ise bu maddeler içinde yer alan tarif, yan anlam, mecaz, kullanım etiketi, örnek cümle ve etimolojik açıklama gibi anlam kayıtları oluşturmuştur[104]. Analiz süreci NVivo 8 nitel veri analizi programı yardımıyla yürütülmüş ve veri kaynaklarının düzenlenmesi, kodlanması, notlandırılması ve karşılaştırmalı biçimde izlenmesi bu yazılım üzerinden gerçekleştirilmiştir[105].

Kodlama süreci araştırma soruları doğrultusunda bütünden parçaya, veride ortaya çıkan anlam örüntülerine uygun olarak parçadan bütüne bir yaklaşımla süreç yürütülmüştür[106]. İlk aşamada her iki araştırmacı artzamanlı ve eşzamanlı sözlük kayıtlarından seçilen bir

[100] *Sözlerin soyağacı çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü*, 3. bs. (Everest Yayınları, 2012), 148b.

[101] *Sözlerin soyağacı çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü*, 233a.

[102] *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish* (Oxford University Press, 1972), 559a.

[103] Virginia BRAUN ve Victoria CLARKE, "Thematic Analysis", *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research* içinde, ed. Alex C. MICHALOS (Springer, 2024), https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5.

[104] JACKSON, *Sözlükbilime giriş*.

[105] QSR, *NVivo 8 getting started* (QSR International, 2008).

[106] Matthew B. MILES vd., *Qualitative data analysis: A methods sourcebook*, 3. bs. (Sage Publications, 2014).

pilot veri grubu üzerinde bağımsız ön okuma yapmış; kelimelerin zaman, fonksiyon, kullanım bağlamı, çağrışım alanı, semantik sınır ve tasarlama biçimi bakımından dikkat çeken yönleri ilk kodlar hâlinde belirlenmiştir[107]. Ardından araştırmacılar bir araya gelerek ön kod listelerini karşılaştırmış, anlamca örtüşen kodları birleştirmiş, ayrışan kodları yeniden tanımlamış ve her bir kod için kapsama-dışlama kriteri ve örnek veri parçası içeren bir kod kitabı oluşturmuştur[108]. Böylece veri çözümleme sürecinin izlenebilir ve tutarlı bir yapı içinde yürütülmesi amaçlanmıştır.

İkinci aşamada oluşturulan kod kitabı kullanılarak bütün veri havuzu yeniden taranmış ve sözlük kayıtları sistematik biçimde kodlanmıştır[109]. Kodlama sırasında aynı kelimenin farklı dönemlerdeki kullanımları ile iki kelimenin aynı dönem içindeki anlam örüntüleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu süreçte özellikle kesişen anlam alanları, ayrışan semantik sınırlar, tarihî süreklilikler, daralma veya genişlemeler, fonksiyonel farklılıklar ve kullanım çevresi bakımından belirginleşen örüntüler üzerinde durulmuştur. Kodlama tamamlandıktan sonra birbiriyle ilişkili kodlar kategoriler altında toplanmış, kategoriler ise daha üst düzey temalar altında birleştirilmiştir[110]. Tema oluşturma sürecinde her temanın kendi iç tutarlılığı ve diğer temalardan ayrışma derecesi yeniden gözden geçirilmiş; bu yolla kelime çiftinin artzamanlı ve eşzamanlı sözlük kayıtları bakımından hangi yönlerden kesiştiği, hangi yönlerden ayrıştığı belirlenmiştir[111].

Araştırmacılar arası tutarlılığı sağlamak amacıyla kodlama süreci tek aşamalı bir uygulama olarak bırakılmamış, belirli aralıklarla karşılaştırma ve uzlaşma toplantıları yapılmıştır. Bağımsız kodlamalar sonrasında görüş ayrılığı bulunan veri parçaları birlikte yeniden okunmuş; ilgili kodların korunmasına, birleştirilmesine, bölünmesine ya da yeniden adlandırılmasına ortak değerlendirme yoluyla karar verilmiştir[112]. Kod kitabının son biçimi bu müzakere sürecinin ardından oluşturulmuş ve nihai analiz bu sürüm üzerinden tamamlanmıştır[113]. Böylece araştırma iki araştırmacının ortak değerlendirmesiyle ilerleyen şeffaf ve denetlenebilir bir analiz akışına kavuşturulmuştur.

---

[107] CRESWELL, *30 Essential Skills for the Qualitative Researcher*.

[108] Melissa BARALT, "Coding Qualitative Data", *Research Methods in Second Language Acquisition* içinde, ed. Alison MACKEY ve Susan M. GASS (Wiley, 2011), https://doi.org/10.1002/9781444347340.ch12.

[109] Kate ROBERTS vd., "Attempting Rigour and Replicability in Thematic Analysis of Qualitative Research Data; a Case Study of Codebook Development", *BMC Medical Research Methodology*, 19, 1. sy. (2019): 1-8, https://doi.org/10.1186/s12874-019-0707-y.

[110] Sirwan Khalid AHMED vd., "Using Thematic Analysis in Qualitative Research", *Journal of Medicine, Surgery, and Public Health*, 6. sy. (Ağustos 2025): 1-6, https://doi.org/10.1016/j.glmedi.2025.100198.

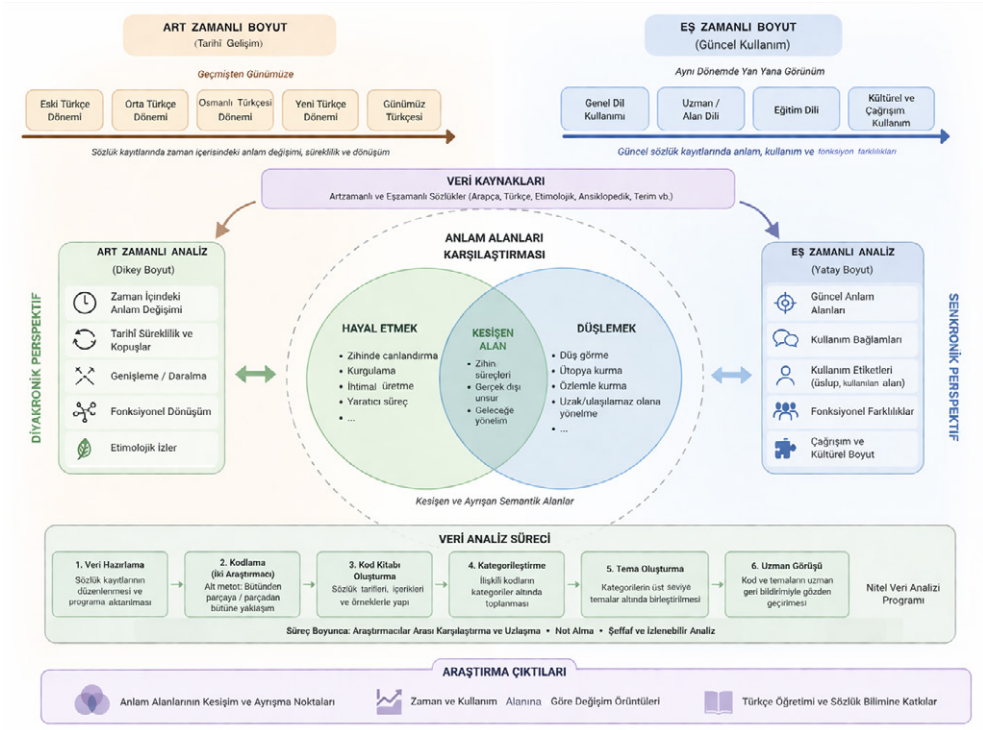
[111] David BYRNE, "A Worked Example of Braun and Clarke's Approach to Reflexive Thematic Analysis", *Quality & Quantity*, 56, 3. sy. (2022): 1391-1412, https://doi.org/10.1007/s11135-021-01182-y.

[112] Cliodhna O'CONNOR ve Helene JOFFE, "Intercoder Reliability in Qualitative Research: Debates and Practical Guidelines", *International Journal of Qualitative Methods*, 19. sy. (Ocak 2020): 1-13, https://doi.org/10.1177/1609406919899220.

[113] Chad R. LOCHMILLER vd., "Designing Trustworthy Qualitative HRD Research: Methodological Considerations", *Human Resource Development Review*, 25, 2. sy. (2026): 1-15, https://doi.org/10.1177/15344843261419651.

Analizin inandırıcılığını artırmak amacıyla hazırlanan kod kitabı ve tema-kategori yapısı alan uzmanının görüşüne sunulmuştur[114]. Uzman görüşü doğrultusunda özellikle kod adlarının açıklığı, bazı kategorilerin içeriği ve tema başlıklarının ifade gücü yeniden değerlendirilmiştir. Ardından gerekli görülen düzeltmeler yapılarak analiz şeması son hâline ulaştırılmıştır. Ayrıca analiz süreci boyunca araştırmacı notları tutulmuş, alınan kararlar kayıt altına alınmış ve bulgular bölümünde ulaşılan temaların sözlük kayıtlarından örneklerle desteklenmesi esas alınmıştır. Bu yolla hem yorum sürecinin izlenebilirliği artırılmış hem de ulaşılan temaların veri temelli olarak sunulması sağlanmıştır[115]. Araştırmanın teorik altyapısı doğrultusunda hazırlanan analiz modeli birinci şekilde sunulmaktadır.

1. Şekil
Araştırma modeli

[114] Sirwan Khalid AHMED, "The Pillars of Trustworthiness in Qualitative Research", *Journal of Medicine, Surgery, and Public Health*, 2. sy. (Nisan 2024): 1-4, https://doi.org/10.1016/j.glmedi.2024.100051.

[115] Ann Catrine ELDH vd., "Quotations in Qualitative Studies: Reflections on Constituents, Custom, and Purpose", *International Journal of Qualitative Methods*, 19. sy. (Ocak 2020): 1-6, https://doi.org/10.1177/1609406920969268.

Bulgular

Araştırma bulguları problem cümleleriyle uyumlu olacak şekilde dört alt başlık altında sunulmuştur. İlk kısımda "hayal etmek" ve "düşlemek" kelimelerinin art zamanlı sözlük kayıtları bakımından örtüştüğü ve ayrıştığı anlam alanları incelenmiştir. İkinci kısımda aynı kelime çiftinin eş zamanlı sözlük kayıtları bakımından örtüştüğü ve ayrıştığı anlam alanları ortaya konulmuştur. Üçüncü kısımda "hayal etmek" kelimesinin art zamanlı ve eş zamanlı sözlük kayıtları arasındaki örtüşme ve ayrışmalar değerlendirilmiştir. Dördüncü ve son kısımda ise "düşlemek" kelimesinin "düş" kökü ile ilişkisi de dikkate alınarak art zamanlı ve eş zamanlı sözlük kayıtları bakımından örtüştüğü ve ayrıştığı anlam alanlarına ilişkin bulgular sunulmuştur.

3. Tablo

"hayal etmek" ve "düşlemek" kelimelerinin art zamanlı sözlük kayıtları bakımından kesişen ve ayrışan anlam alanları

Tema	Kategori	Alıntılar
Örtüşen anlam alanları	Zihinde canlandırma ve sûret kurma	"الخيال والخيالة: ما تشبّه لك في اليقظة والحلم من صورة." [= Kişiye uyanıklıkta ve uykuda bir sûret olarak beliren şey.][116] / "khayāl primarily signifies an incorporeal form or image"[117] / "hayâl. plural ahyâlât. conception, idea; imagination, fancy"[118] / "hayal. sz. ... Bir şahıs veya şeyin insanın fikir ve zihninde tecessüm eden sureti"[119]/ "hayal et- 'tahayyül etmek, düşlemek'"[120] / "düşle- 'hayallere dalmak'"[121]
	Rüya ile bağlantı	"düş. s. rüya, vaka, âlem-i mana" / "düş | 'rüya'"[122] / "It also denotes ... a thing that is seen in sleep"[123] / "yakaza ve rüyâ hâllerinde mürtesem ve müteşebbeh"[124]

[116] İBN MANZÛR, *Lisânü 'l-Arab*.

[117] LANE, *An Arabic-English lexicon in eight parts: Part 2*, 835c.

[118] STEINGASS, *The student's Arabic-English dictionary*, 347a.

[119] ŞEMSEDDÎN SÂMÎ, *Kâmûs-ı Türkî*, 593a.

[120] TIETZE, *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati üçüncü cilt F-J*, 428-430.

[121] TIETZE, *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lu*gati ik*inci cilt C-E*, 524.

[122] TIETZE, *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati ikinci cilt C-E*, 524.

[123] LANE, *An Arabic-English lexicon in eight parts: Part 2*, 835c.

[124] el-FÎRÛZÂBÂDÎ, *el-Ukyânûsu 'l-basît fî-ter*cemeti 'l-*kâmûsi 'l-muhît*, 3:204.

Tema	Kategori	Alıntılar
Ayrışan anlam alanları	Hayalin görüntü, gölge ve yansıma alanı	"Bir şey veya şahsın suya ve ayna vesaireye akseden sureti"[125] / "الشخص والطيف: والخيال والخيالة." [= şahıs ve tayf.][126] / "phantom, apparition, spectre, ghost"[127]
	Hayalin korkuluk ve karaltı alanı	"Arapça χayāl خَيَال. 1. rüyada görülen, 2. korkuluk"[128] / "el-hayâlet. ... Bir kimsenin şahsıdır..."[129] / "hayâl şol ağaca dahi derler ki ona siyâh bezler sararlar"[130] / "el-hayâl ve el-hayle. fikir ve karaltı şahıs gibi"[131]
	Düşün rüya merkezli dar çekirdeği	"tü:ş (d-) 'dream'"[132] / "düş az- 'ihtilâm olmak'"[133] / "düş yormak-düş yoymak. To interpret a dream."[134]

Art zamanlı verilerde iki kelime arasındaki örtüşme zihinde bir suretin kurulması ve bu suretin özellikle rüya ile ilişkilendirilmesinde ortaya çıkmaktadır. Hayal kökü Arapça ve Osmanlı Türkçesi sözlüklerde "uykuda ve uyanıklıkta suret olarak beliren şey", "imagination" [=hayal gücü], "fancy" [=fantezi], "tecessüm eden suret" gibi kayıtlara sahipken düşün fiilleşmiş biçimi olan düşle- Tietze'de doğrudan "hayallere dalmak" biçiminde tarif edilmektedir. Bu vaziyet art zamanlı zeminde iki alan arasında zihninde tasarlama bakımından kesişen bir anlam alanına işaret etmektedir.

Ayrışan anlam alanlarının daha fazla kategori ürettiği görülmektedir. Hayal tarihî olarak yalnız zihnî tasarım değil, aynı zamanda tayf, şahıs, görüntü, yansıma, karaltı, korkuluk gibi geniş ve çok tabakalı bir semantik alana sahiptir. Düş ise art zamanlı veride daha çok rüya, ihtilam, düş görmek, düş yormak çevresinde toplanmaktadır. Dolayısıyla tarihî sözlük kayıtlarında hayal etmek çok anlamlı ve yaygın bir tasarım alanını, düşlemek ise rüya merkezli bir çekirdekten genişleyen daha sınırlı bir alanı temsil etmektedir.

[125] Ali Seydi, *Resimli yeni 40.000 lûgati havi Türkçe lûgat*, 438a.

[126] İBN MANZÛR, *Lisânü 'l-Arab*.

[127] STEINGASS, *The student's Arabic-English dictionary*, 347a.

[128] NİŞANYAN, *Sözlerin soyağacı çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü*, 233a.

[129] CEVHERÎ, *Tercüme-yi Sıhâh-ı Cevherî*, 2:282.

[130] CEVHERÎ, *Tercüme-yi Sıhâh-ı Cevherî*, 2:282.

[131] AHTERÎ, *Ahterî-yi Kebîr*, 235c.

[132] CLAUSON, *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*, 559a.

[133] TIETZE, *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati ikinci cilt C-E*, 524.

[134] *A Turkish and English lexicon*, 922a.

4. Tablo

"hayal etmek" ve "düşlemek" kelimelerinin eş zamanlı sözlük kayıtları bakımından kesişen ve ayrışan anlam alanları

Tema	Kategori	Alıntılar
Ortak anlam alanları	Zihinde tasarlama	"hayal ... Olmuş veya varmış gibi insanın kafasında tasarlayıp canlandırdığı şey, imge."[135] / "hayal. 1. isim Zihinde tasarlanan, canlandırılan ve gerçekleşmesi özlenen şey; imge, hülya"[136] / "düş. 2 olmuş ya da varmışçasına bellekte tasarlanan şey."[137] / "düş[1] ... 2. Gerçek dışı şey; hayal; imge. 3. Gerçekleştirilmesi için zihinde oluşturulan tasarımlar."[138] / "hayal etmek. Tahayyül etmek."[139]
	Gerçekleşmesi istenen şey	"düş. 3. isim, mecaz: Gerçekleşmesi istenen şey."[140] / "hayal. 1. isim ... gerçekleşmesi özlenen şey"[141] / "ham hayal; boş hayaller."[142]
Ayrışan anlam alanları	Düşün rüya ve uyku alanı	"düş. 1. isim: Uyurken zihinde beliren olayların, düşüncelerin bütünü; rüya"[143] / "kişinin, uykuda gördüğü şeyler"[144] / "düş. ii. Rüya, uyurken zihinde beliren fikirlerin ve hayallerin topu."[145]
	Düşün tesadüf ve rastlama alanı	"vâkıa, âlem-i mana. Uğram, tesadüf, rastlama"[146] / "Raslama, rasgelme, tesadüf"[147] / "Uğrama, raslama, düçer olma, 'tesadüf.'"[148]
	Hayalin görüntü, gölge ve oyun alanı	"2. isim, Belli belirsiz görülen şey; gölge. 3. isim, fizik: görüntü"[149] / "İnsanın aynadaki hayali. Hayal oyunu, Karagöz oyunu."[150] / "Karagözle Hacivat oyunu."[151]
	Hayalin kuruntu ve vehim alanı	"hayalât,-tı ... Olmıyacak düşünceler, boş kuruntular."[152] / "Kuruntu, vehim."[153]

[135] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (1945), 169a.

[136] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (2011), 1067a.

[137] PÜSKÜLLÜOĞLU, *Öz Türkçe sözlük*, 141a.

[138] ÇAĞBAYIR, *Ötüken Türkçe sözlük 2 (den-iz)*, 1333a.

[139] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe*den Osm*anlıcaya cep kılavuzu*, 149.

[140] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (2011), 739a.

[141] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (2011), 1067a.

[142] ÇAĞBAYIR, *Ötüken* Türkçe s*özlük 2 (den-iz)*, 1333a.

[143] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (2011), 739a.

[144] PÜSKÜLLÜOĞLU, *Öz Türkçe sözlük*, 141a.

[145] GÖVSA, *Resimli yeni lûgat ve* ansiklo*pedi (ansiklopedik sözlük)*, 660b.

[146] ALİ SEYDİ, *Resimli yeni 40.000 lûgati havi Türkçe lûgat*, 272b.

[147] SANDER, *Resimli yeni Türkçe lûgat*, 224b.

[148] GÖVSA, *Resimli yeni lûg*at ve an*siklopedi (ansiklopedik sözlük)*, 660b.

[149] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (2011), 1067a.

[150] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (2011), 1067a.

[151] SANDER, *Resimli yeni Türkçe lûgat*, 322b.

[152] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (1945), 253a.

[153] ÇAĞBAYIR, *Ötüken Türkçe sözlük 2 (den-iz)*, 1909a.

Eş zamanlı verilerde iki kelimenin birbirine en çok yaklaştığı alan zihinde tasarlama ve gerçekleşmesi istenen şeyi canlandırma alanlarıdır. Özellikle düş maddesi için olan kayıtlar yalnız rüya ile değil aynı zamanda "tasarım" veya "gerçekleşmesi istenen şey" ile de ilgili kelimeyi ilişkilendirmektedir. Bu sebeple güncel Türkçede düşlemek, hayal etmekle art zamanlı döneme göre daha çok yaklaşmaktadır. Bununla birlikte eş zamanlı zeminde tam birleşme yoktur. Düş hâlâ güçlü biçimde rüya, uyku ve yer yer tesadüf/rastlama alanını korumaktadır. Hayal ise görüntü, gölge, Karagöz oyunu, kuruntu ve vehim gibi çok daha geniş bir anlam çemberi ile ilişkilidir. Dolayısıyla güncel Türkçede iki kelime arasında yakınlaşma vardır; fakat bu yakınlaşma iki kelimenin bütün anlam tabakalarını aynılaştırmamaktadır.

5. Tablo

"hayal etmek" kelimesinin art ve eş zamanlı sözlük kayıtları bakımından kesişen ve ayrışan anlam alanları

Tema	Kategori	Alıntılar
Süreklilik gösteren alanlar	Zihinde canlandırma	"ما تشبّه لك ... من صورة" [= sûret olarak beliren şey][154] / "Bir şahıs veya şeyin insanın fikir ve zihninde tecessüm eden sureti."[155] / "Zihinde tasarlanan, canlandırılan ve gerçekleşmesi özlenen şey"[156]
Süreklilik gösteren alanlar	Görüntü ve yansıma	"Bir şey veya şahsın suya veya aynaya akseden sureti."[157] / "fizik: görüntü: İnsanın aynadaki hayali."[158]
Süreklilik gösteren alanlar	Gölge ve belli belirsiz görünme	"Gölge gibi az ve müşevveş surette görünen"[159] / "Belli belirsiz görülen şey; gölge."[160]
Süreklilik gösteren alanlar	Oyun / Karagöz	"Karagöz oyunu."[161] / "Aydınlatılan bir perde arkasında deri veya kartondan yapılmış, hareket edebilen resimler ve bunlarla oynatılan oyun"[162]
Zamanla değişen alanlar	Tarihteki çok tabakalı yapı	"şahs ve timsâl"[163] / "phantom, apparition, spectre, ghost"[164] / "fikir ve karaltı şahıs gibi"[165]
Zamanla değişen alanlar	Güncel merkezileşme	"imge, hülya"[166] / "ruh bilimi: imge"[167] / "kuruntu; vehim"[168]

[154] İBN MANZÛR, *Lisânü 'l-Arab*.

[155] ŞEMSEDDÎN SÂMÎ, *Kâmûs-ı Türkî*, 626c.

[156] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (2011), 1067a.

[157] ALİ SEYDİ, *Resimli yeni 40.000 lûgati havi Türkçe lûgat*, 438a.

[158] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (1945), 253a.

[159] ALİ SEYDİ, *Resimli yeni 40.000 lûgati havi Türkçe lûgat*, 438a.

[160] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (2011), 1067a.

[161] ALİ SEYDİ, *Resimli yeni 40.000 lûgati havi Türkçe lûgat*, 438a.

[162] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (2011), 1067a.

[163] el-FÎRÛZÂBÂDÎ, *el-Ukyânûsu 'l-basît fî-tercemeti 'l-kâmûsi 'l-muhît*, 3:204.

[164] STEINGASS, *The student's Arabic-English dictionary*, 347a.

[165] AHTERÎ, *Ahterî-yi Kebîr*, 235c.

[166] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (2011), 1067a.

[167] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (2011), 1067a.

[168] ÇAĞBAYIR, *Ötüken Türkçe sözlük 2 (den-iz)*, 1909a.

Hayal etmeye dair art zamanlı ve eş zamanlı kayıtlar birlikte okunduğunda kelimenin çekirdek anlam alanlarının süreklilik gösterdiği görülmektedir. Özellikle zihinde canlandırma, görüntü yansıtma, gölge gibi belli belirsiz görünme alanları süreklilik göstermektedir. Bu bakımdan hayal etmek sözlük kayıtlarında tarih boyunca zihinde tasarlama ve görünür olmayanı görünür kılma fonksiyonlarını korumuş ve sürdürmüştür.

Bununla beraber ilgili sürekliliğin içinde bir yeniden düzenlemenin varlığı göze çarpmaktadır. Art zamanlı kaynaklarda hayal "şahıs, tayf, karaltı, korkuluk, timsal ve hayalet" gibi daha dağınık ve çok tabakalı alanlarla birlikte verilmektedir. Eş zamanlı sözlüklerde ise bu geniş alan daha düzenli başlıklara toplanarak hülya, görüntü, kuruntu, Karagöz biçiminde standartlaşmaktadır. Bu sebeple hayal etmenin anlam alanı daralmaktan çok sözlüklerde daha sistemli biçimde tasnif edilmiş görünmektedir.

6. Tablo

"düşlemek" kelimesiyle ilişkili yapıların art ve eş zamanlı sözlük kayıtları bakımından kesişen ve ayrışan anlam alanları

Tema	Kategori	Alıntılar
Süreklilik gösteren alanlar	Rüya ve uyku	"tü:ş (d-) 'dream'"[169] / "düş | 'rüya'"[170] / "düş. s. rüya, vaka, âlem-i mana"[171] / "Uyurken zihinde beliren olayların, düşüncelerin bütünü; rüya"[172]
Süreklilik gösteren alanlar	Düş görmek ve düş yormak	"düş yormak-düş yoymak. To interpret a dream."[173] / "düş görmek"[174]
Süreklilik gösteren alanlar	İhtilâm	"düş az- 'ihtilâm olmak'"[175] / "düş azmak, ... İhtilâm olmak."[176]
Zamanla genişleyen alanlar	Hayal ve imgeye açılma	"düşle- 'hayallere dalmak'"[177] / "2 olmuş ya da varmışçasına bellekte tasarlanan şey."[178] / "2. isim, mecaz: imge. 3. isim, mecaz: Gerçekleşmesi istenen şey."[179]

[169] CLAUSON, *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*, 559a.

[170] TIETZE, *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati ikinci cilt C-E*, 524.

[171] ŞEMSEDDÎN SÂMÎ, *Kâmûs-ı Türkî*, 626c.

[172] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (2011), 739a.

[173] REDHOUSE, *A Turkish and English lexicon*, 922a.

[174] ŞEMSEDDÎN SÂMÎ, *Kâmûs-ı Türkî*, 593a.

[175] TIETZE, *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati ikinci cilt C-E*, 524.

[176] GÖVSA, *Resimli yeni lûgat ve ansi*klopedi *(ansiklopedik sözlük)*, 660b.

[177] TIETZE, *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati ikinci cilt C-E*, 524.

[178] PÜSKÜLLÜOĞLU, *Öz Türkçe sözlük*, 141a.

[179] TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe sözlük* (2011), 739a.

Tema	Kategori	Alıntılar
Zamanla genişleyen alanlar	Tasarım ve beklenti	"Gerçekleştirilmesi için zihinde oluşturulan tasarımlar."[180] / "ham hayal; boş hayaller."[181] / Bir şeyi, bir kimseyi, bir durumu istenilen biçimde tasarlamak, zihinde canlandırmak[182]
Zamanla zayıflayan alanlar	Tesadüf / rastlama	"Uğram, tesadüf, rastlama"[183] / "Raslama, rasgelme, tesadüf"[184] / "Uğrama, raslama, düçer olma"[185]

Düşlemenin tarihî çekirdeği açık biçimde rüya ve uyku alanı olarak öne çıkmaktadır. Art zamanlı sözlük kayıtlarından eş zamanlı sözlük kayıtlarına kadar uzanan çizgi incelendiğinde düş kelimesi rüya görme sürecini ifade eden bir anlamda kaydedilmiştir. Dolayısıyla "düşlemek" kelimesinin beslendiği kök alan hayal etmekten çok daha dar ve daha belirgin biçimde uyku yaşantısı ile münasebetlidir.

Eş zamanlı dönemde ise düşün alanı belirgin biçimde genişlemiştir. İlgili kayıtlar düşü sadece rüya olarak değil aynı zamanda tasarlama, beklenti ve zihinde kurulan şey ile ilişkili olarak da tarif etmektedir. Böylece düşlemek eş zamanlı Türkçede hayal kurmak ve düşlemek arasındaki farkların azaldığı görülmektedir. Bununla beraber rüya çekirdeğinden kaynaklanan fark ortadan kalkmamış, yani iki sözcüğün aynı sözcük alanında bütünleşmemiştir. Ayrıca tesadüf ve rastlama anlamının güncel kayıtlardaki sınırlılığı düşün anlam alanında merkezileşme olduğu şeklinde ele alınabilir.

Tartışma

Yapılan araştırma Türkçe dersi kitaplarında eş anlamlı olarak sunulan[186] "hayal etmek" ile "düşlemek" kelimelerinin kesişen ve ayrışan anlam alanlarını keşfetmeye odaklanmıştır. Tamamlanan analizler neticesinde bulgular "hayal etmek" ile "düşlemek" kelimelerinin Türkçe öğretiminde çoğu zaman aynı anlamlıymış gibi sunulmasına rağmen sözlük kayıtları bakımından tam bir özdeşlik göstermediğini ortaya koymaktadır. İki kelime arasında özellikle zihinde tasarlama, zihinde canlandırma ve gerçekleşmesi istenen bir şeyi kurma noktasında belirgin bir örtüşme vardır. Bununla beraber bu örtüşme kategori seviyesinde tam bir birleşmeye dönüşmemektedir. Elde edilen sonuç eş anlamlılık meselesini yalnızca aynı kavram alanına yaklaşma üzerinden ele almanın yeterli olmadığını gösteren çalışmalarla uyumludur[187]. Nitekim yakın anlamlı birimler arasında biçim farkının çoğu zaman

[180] Türk Dil Kurumu, *Türkçe sözlük* (2011), 740a.

[181] Çağbayır, *Ötüken Türkçe sözlük 2 (den-iz)*, 1333a.

[182] Türk Dil Kurumu, *Türkçe sözlük* (2011), 740a.

[183] Alî Seydî, *Resimli yeni 40.000 lûgati havi Türkçe lûgat*, 272b.

[184] Sander, *Resimli yeni Türkçe lûgat*, 224b.

[185] Gövsa, *Resimli yeni lûgat ve ansiklopedi (ansiklopedik sözlük)*, 660b.

[186] Gerek, *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ortaokul ve imamhatip ortaokulu ders kitabı: Türkçe 7. sınıf*.

[187] Riemer, *Introducing semantics*; Murphy, *Lexical meaning*; Gökçe Sulak, *Anlamdaş kelimelerde anlam ve kullanış farklılıkları*.

anlam, kullanım çevresi, çağrışım ve üslup farkı da doğurduğu kabul edilmektedir[188]. Klasik dil ve belagat geleneğinde müteradif lafızlar için yapılan tartışmalar da bu noktada mühimdir. İlgili gelenekte lafızlar arasında tam özdeşlikten çok nüans ve kullanım farkı üzerinde durulmuştur[189]. Bu çerçevede araştırma bulguları "hayal etmek" ve "düşlemek" için mutlak eş anlamlılık hükmünü desteklememekte, buna karşılık kısmî örtüşme ve belirgin ayrışma fikrini güçlendirmektedir.

Araştırmanın bir başka mühim sonucu art zamanlı ve eş zamanlı verilerin birlikte okunmaması hâlinde bu iki kelime arasındaki farkın gereği gibi görülemeyeceğini göstermesidir. Eş zamanlı verilerde "düşlemek" kelimesinin "hayal etmek"in anlam alanına yakınlaştığı görülmektedir. Özellikle tasarlama, beklenti ve özlenen şeyi zihinde kurma bakımından iki kelime eş zamanlı Türkçede birbirine yaklaşmaktadır. Buna rağmen art zamanlı çizgi dikkate alındığında bu yakınlığın tarih boyunca var olan bir özdeşlikten değil, farklı merkezlerden gelişen iki anlam alanının bugünkü kısmî kesişmesinden doğduğu anlaşılmaktadır. Art zamanlı kayıtlarda "hayal" daha geniş bir alana yayılarak görüntü, gölge, yansıma, tayf, karaltı ve korkuluk gibi unsurları da içine almaktadır. "düş" ise daha çok rüya, uyku, düş görme ve düş yorma çevresinde toplanmaktadır. Oluşan tablo bugün birbirine yakın görünen iki kelimenin geçmişte farklı yönlerden şekillenmiş olabileceğini vurgulayan dil incelemeleriyle uyumludur[190]. Dolayısıyla bugünkü yakınlık geçmişteki özdeşliği değil, tarih içinde oluşmuş sınırlı bir yakınlaşmayı göstermektedir.

"hayal etmek" için ortaya çıkan bulgular bu unsurun tarih boyunca çekirdek anlamını muhafaza ederken çevresindeki anlam halkalarını da koruduğunu düşündürmektedir. Zihinde suret kurma, bir şeyi görünür kılmaksızın zihinde canlandırma, yansıma ve gölge gibi görünme biçimleri hem eski hem yeni sözlüklerde varlığını sürdürmektedir. Bunun yanında eski sözlüklerde daha dağınık biçimde görülen *tayf*, *şahıs*, *karaltı* ve *korkuluk* gibi kayıtların çağdaş sözlüklerde daha toplu ve düzenli başlıklar altında yer aldığı görülmektedir. Bu yüzden "hayal" kelimesinde sadece bir daralma değil, aynı zamanda sözlüklerde daha düzenli bir tasnif ve semantik yönden merkeze toplama da vardır. Bu sonuç sözlüklerin sadece kelime karşılığı veren araçlar olmadığı, aynı zamanda bir dil topluluğunun ortak anlam birikimini belirli dönemlerde nasıl düzenlediğini de gösteren belgeler olduğu yönündeki görüşlerle örtüşmektedir[191]. Başka bir deyişle "hayal" kelimesinin geniş anlam

[188] ALTENHOF ve ROBERTS, "Quality, Not Quantity, Impacts the Differentiation of near-Synonyms"; Cruse, *A glossary of semantics and pragramtics*.

[189] al-ʿASKARÎ, *el-Furûku 'l-lugaviyye*; YAYLA, "Anlamdaş Addedilen Birkaç Kelimenin Mana Farkları Hakkında Notlar"; Al Mughira Hamzeh Mahmoud vd., "Synonymy in the view of early arabic linguists".

[190] PEARSALL, "Diachronic and synchronic english dictionaries"; ZUFFEREY ve DEGAND, *Connectives and discourse relations*; SANDOW vd., "Lexical Variation and Change"; Leclercq ve Trousdale, "Investigating Diachronic Shifts within a Domain of English Modality".

[191] JACKSON, *Sözlükbilime giriş*; BROWN, "Dictionaries, language ideologies, and language attitudes"; CHAPMAN, "Usage in dictionaries and dictionaries of usage"; CONSIDINE, "Dictionaries and intellectual history".

çemberi sadece tekil sözlük tercihlerinin değil, uzun süreli ortak kullanımın sözlükte bıraktığı izin bir sonucudur.

"düşlemek" kelimesi ise farklı bir hareket göstermektedir. Bu unsurun beslendiği kök anlam alanının rüya ve uyku yaşantısı olduğu hem eski Türkçe hem Osmanlı Türkçesi hem de çağdaş sözlük kayıtlarında açıkça izlenebilmektedir. Bununla birlikte eş zamanlı Türkçede "düşlemek" yalnız rüya ile sınırlı kalmamakta, hayal kurma, tasarlama ve beklenti alanına da açılmaktadır. Burada dikkat çeken nokta "düşlemek" kelimesinin "hayal etmek"in anlam alanına yaklaşmasıdır; fakat bu yaklaşma kendi ilk çekirdeğini bütünüyle terk ederek gerçekleşmemektedir. Rüya ile olan güçlü irtibat devam ettiği için iki kelime aynı meyanda yer alsa da aynı sözcük değildir. Tespit edilen asimetrik yapı "hayal etmek"in çok tabakalı bir alandan bugüne geldiğini, "düşlemek"in ise daha dar bir çekirdekten genişlediğini göstermesi bakımından kıymetlidir. Böylece iki unsur birbirine aynı yoldan yaklaşmamakta, farklı semantik güzergâhlardan geçerek belli noktalarda buluşmaktadır. İlgili çerçeve anlam değişiminin her kelimede aynı istikamette işlemediğini, her unsurun kendi tarihî yüküyle hareket ettiğini gösteren çalışmaları desteklemektedir[192].

Elde edilen çıktıların Türkçe öğretimi bakımından en kritik karşılığı ders kitaplarında kullanılan eş anlamlılık sunumlarının yeniden düşünülmesi gerektiğidir. Ders kitabı dilinde iki kelimenin aynı anlamlıymış gibi yan yana verilmesi ilk bakışta öğretimi kolaylaştırıyor görünse de bu tür bir sadeleştirme öğrencinin ince farkları sezmesini güçleştirebilir[193]. Kelime öğretiminin amacı yalnız daha çok sözcük öğretmek değildir. Aynı zamanda öğrencinin hangi kelimeyi hangi kontekste, hangi kullanım çevresinde ve hangi çağrışım çemberi içinde tercih edeceğini sezdirmektir[194]. Bu araştırma özelinde "hayal etmek" ile "düşlemek"in eş anlamlı diye sunulması öğrencinin biriyle ötekisi arasındaki farkı görmesini zorlaştırabilir. "düşlemek" kelimesinin rüya ve uyku meyanına daha yakın durduğu; "hayal etmek"in ise görüntü, gölge, kuruntu ve yansıma gibi daha geniş bir kullanım çevresine sahip olduğu dikkate alınmadan yapılan öğretim sözcük tercihini kabalaştırabilir. Bu nedenle öğretim sürecinde benzerlik kadar ayrımın da gösterilmesi gerekir. MEB'in söz varlığını geliştirme ve kelimeler arasındaki anlam ilişkilerini ayırt ederek kullanma hedefi de ancak bu tür bir dikkatle gerçekleşebilir[195].

---

[192] Xiaochen LI, "Lexical Meaning Contextualization and Semantic Changes: The Case of the Mandarin Chinese Discourse Marker Dangran", *Journal of Pragmatics*, 221. sy. (Şubat 2024): 54-75, https://doi.org/10.1016/j.pragma.2023.11.014; RUSSNES, "Semantic Prosody, Semantic Transfer and Semantic Change"; Sandow vd., "Lexical Variation and Change".

[193] CİN ŞEKER ve MERT DURAN, "Türkçe eğitiminde eş anlamlılık sorunu ve Türkçe ders kitaplarında eş anlamlı sözcük öğretimi"; GÖKÇE SULAK, *Anlamdaş kelimelerde anlam ve kullanış farklılıkları*.

[194] ZENG vd., "Vocabulary Instruction for English Learners"; YILMAZ ve KAVANOZ, "Measuring the effect of receptive and productive vocabulary size on foreign language skills"; SCHMITT ve SCHMITT, *Vocabulary in language teaching*.

[195] MEB, *Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı (5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*.

Çalışmanın bir başka katkısı sözlük kayıtlarının Türkçe eğitimi araştırmalarında yalnız yardımcı malzeme değil, doğrudan inceleme nesnesi olarak kullanılabileceğini göstermesidir. Araştırmada benimsenen fenomenolojik yönelim önceden kurulmuş "eş anlamlılık" hükmünü veri üstünde yeniden sınamaya imkân vermiştir. Bu sayede sözlük maddeleri teknik liste olmaktan çıkmış, anlamın zaman içinde nasıl tortulaştığını ve nasıl ayrıştığını gösteren belgeler hâline gelmiştir. Bu yönüyle çalışma fenomenolojik paranteze alma tavrının kelime incelemelerinde verimli bir yol açabileceğini düşündürmektedir[196]. Aynı zamanda nitel doküman incelemesi ile tematik analizin birlikte kullanılması da Türkçe eğitiminde eş anlamlı kabul edilen başka kelime çiftleri için uygulanabilecek bir yol sunmaktadır[197]. Türkçe öğretimi alanında ders kitaplarında eş anlamlı diye sunulan kelimelerin art zamanlı ve eş zamanlı sözlük kayıtları üzerinden birlikte incelendiği çalışmaların azlığı göz önüne alındığında bu yön ayrıca ehemmiyet kazanmaktadır[198].

Her ne kadar kritik bir bilgi örüntüsü olarak çalışma okunabilecek olsa da ulaşılan sonuçların ihtiyatla okunması gerekmektedir. Çalışma tek bir kelime çifti üzerinden yürütülmüştür ve özellikle "düş" tarafında tarihî kayıt yoğunluğunun "hayal"e göre daha sınırlı oluşu veri dağılımında bir eşitsizlik doğurmaktadır. Yine de bu tablo bulguların esas yönünü zayıflatmamakta, aksine mevcut veriler bile Türkçe öğretiminde eş anlamlılık hükmünün çoklukla fazla erken verildiğini göstermektedir. Sonuç olarak "hayal etmek" ile "düşlemek" arasındaki ilişki en uygun biçimde tam eş anlamlılıkla değil, belirli noktalarda kesişen; fakat kökleri, anlam çevreleri ve kullanım sahaları bakımından ayrışan iki yakın anlamlı unsur olarak açıklanabilir. Bu hüküm hem eş anlamlılık tartışmalarına hem de Türkçe öğretiminde kelime seçimi meselesine doğrudan katkı sunmaktadır.

Sonuç

Yapılan araştırma Türkçe öğretiminde eş anlamlı olarak sunulan "hayal etmek" ve "düşlemek" kelimelerinin sözlük kayıtları üzerinden yeniden incelenmesiyle iki unsur arasında tam bir anlam özdeşliği bulunmadığını ortaya koymuştur. İnceleme sonunda iki kelimenin özellikle zihinde canlandırma, tasarlama ve gerçekleşmesi istenen bir şeyi kurma noktalarında birbirine yaklaştığı görülmüştür. Buna karşılık bu yakınlık tam bir örtüşmeye dönüşmemektedir. Çalışmanın ulaştığı ana hüküm "hayal etmek" ile "düşlemek" arasındaki ilişkinin tam eş anlamlılıkla değil, kısmî kesişme gösteren yakın anlamlılıkla açıklanmasının daha isabetli olduğudur.

Art zamanlı ve eş zamanlı verilerin birlikte değerlendirilmesi bu sonucun daha açık biçimde görülmesini sağlamıştır. Art zamanlı sözlük kayıtları "hayal" kelimesinin görüntü, göl-

[196] OLUKA, "Phenomenological Research Strategy"; RØSETH, "Empathy, Phenomenological Reduction, and Reflexivity".

[197] BOWEN, "Document Analysis as a Qualitative Research Method"; BRAUN ve CLARKE, "Thematic Analysis".

[198] TARHAN, "Türkçe sözlüklerde eş veya yakın anlamlı sözcüklerle tanımlama"; CİN ŞEKER ve MERT DURAN, "Türkçe eğitiminde eş anlamlılık sorunu ve Türkçe ders kitaplarında eş anlamlı sözcük öğretimi".

ge, yansıma, tayf, karaltı ve korkuluk gibi daha geniş bir anlam çevresine sahip olduğunu göstermiştir. "düş" ve "düşlemek" tarafında ise rüya ve uyku yaşantısı etrafında toplanan daha dar bir çekirdeğin bulunduğu anlaşılmıştır. Eş zamanlı Türkçede "düşlemek"in tasarlama ve beklenti alanına doğru genişlediği, bu yüzden "hayal etmek"e yaklaştığı belirlenmiştir. Bununla beraber bu yakınlaşma iki kelimeyi aynı sözcük hâline getirmemektedir. Böylece bugünkü yakınlığın tarihî özdeşlikten değil, farklı yönlerden gelişen iki anlam alanının belli bir meyanda buluşmasından doğduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırma ayrıca sözlüklerin yalnız başvuru kaynağı değil, anlamın zaman içindeki birikimini ve ayrımlarını görünür kılan güçlü veriler olduğunu göstermiştir. Bu yönüyle çalışma, eş anlamlılık hükmünü peşinen kabul etmek yerine sözlüklerde biriken kayıtlar üzerinden sınamanın Türkçe eğitimi araştırmaları için verimli bir yol sunduğunu ortaya koymaktadır. Art zamanlı ve eş zamanlı verilerin birlikte okunması ile tematik çözümleme yolunun bir araya getirilmesi de benzer kelime çiftlerinin incelenmesinde kullanılabilecek bir örnek sunmaktadır. Bu nedenle çalışma yalnız "hayal etmek" ile "düşlemek" hakkında bir sonuca ulaşmakla kalmamakta, aynı zamanda Türkçe eğitiminde eş anlamlı görülen başka kelime çiftleri için de uygulanabilir bir inceleme yolu önermektedir.

Türkçe öğretimi bakımından ulaşılan sonuç açık görünmektedir. Ders kitaplarında kelimelerin aynı anlamlıymış gibi sunulması öğretimi kolaylaştıran bir yol gibi görünse de bu tür bir sadeleştirme öğrencilerin kelimeler arasındaki ince farkları ayırt etmesini güçleştirebilir. Bu sebeple kelime öğretiminde yalnız benzerliklerin değil, ayrımların da görünür kılınması gerekir. "hayal etmek" ile "düşlemek" örneği kelime öğretiminin yalnız anlam yakınlığına dayalı bir eşleştirme ile yürütülemeyeceğini, söz varlığını geliştirme amacının kelimeler arasındaki nüansları da dikkate almayı gerektirdiğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma eş anlamlılık öğretiminin müfredat ve ders kitabı dili bakımından yeniden değerlendirilmesine dönük somut bir dayanak sunmaktadır. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar "hayal etmek" ile "düşlemek" kelimelerinin aynı anlamı taşıyan iki unsur değil, belirli noktalarda kesişen; fakat köken, anlam çevresi ve kullanım sahası bakımından ayrışan iki yakın anlamlı kelimedir. Araştırmanın vardığı bu hüküm hem sözlük verilerinin öğretim araştırmalarında değerini göstermekte hem de Türkçe öğretiminde kelime farklarını merkeze alan daha dikkatli bir yaklaşım için bir başlangıç noktası oluşturmaktadır.

Uygulamalar

Öğrenciler. Bu araştırmanın bulguları kelime öğretiminde yalnız benzerliklerin değil, anlam farklarının da görünür kılınması gerektiğini göstermektedir. Bu sebeple öğrencilerle yürütülecek uygulamalarda "hayal etmek" ve "düşlemek" gibi yakın anlamlı görülen kelimelerin aynı karşılık altında verilmesi yerine karşılaştırmalı etkinliklerle işlenmelidir. Öğrenciden bir kelimeyi öteki yerine hangi vaziyette kullanabileceğini hangi vaziyette kullanamayacağını fark etmesi istenmelidir. Sözlük maddeleri, kısa metin parçaları, örnek cümleler ve yeniden yazma çalışmaları bu amaç için elverişli olabilir. Özellikle bir cümle-

nin "hayal etmek" ve "düşlemek" ile ayrı ayrı kurulup anlam kaymasının öğrenciye sezdirilmesi kelime seçimindeki inceliği kuvvetlendirebilir. Ayrıca öğrencilerin sözlüklerle bağ kuracağı çalışmalarla uyumlu olarak psikometrik değişkenler ekseninde iyileşme sağlayabilir[199]. Böyle bir yol öğrencinin yalnız pasif olarak anlamı bilmesini değil, aktif söz varlığında daha dikkatli tercihler yapmasını da destekleyebilir[200].

Öğretmenler. Öğretmenlerin yakın anlamlı kelimeleri öğretirken bunları tek satırlık eşleştirmelerle sunmak yerine anlam çevresi, çağrışım, kullanım sahası ve sözlük tanıkları üzerinden ele alması faydalı olabilir. Bu araştırma özelinde "düşlemek" kelimesinin rüya ve uyku meyanına daha yakın durduğu, "hayal etmek" kelimesinin ise daha geniş bir görünüş alanı taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla öğretmen kılavuzlarında ve sınıf içi anlatımda bu tür kelimeler için "aynı anlamlıdır" hükmü yerine "yakın anlamlıdır; fakat aynı değildir" yaklaşımının benimsenmesi daha uygun görünmektedir. Öğretmenler ders işleyişinde öğrencilere yalnız anlam karşılığı vermekle yetinmemeli; hangi sözün hangi kontekstte daha tabii durduğunu da tartıştırmalıdır. Bu amaçla sözlük karşılaştırmaları, metin içi kullanım incelemeleri, yanlış kelime seçimini düzeltme etkinlikleri ve kısa yazma çalışmaları işe yarayabilir. Kelime öğretiminde anlam kümelerinin öğrenciye dikkatli biçimde sunulması gerektiği yönündeki çalışmalar da bu yaklaşımı desteklemektedir[201].

Politika yapıcılar. Araştırmanın işaret ettiği bir başka nokta ders kitapları, öğretim programları ve okul sözlükleri noktasında eş anlamlılık sunumlarının yeniden gözden geçirilmesi gereğidir. Türkçe öğretiminde kelimelerin aynı anlamlıymış gibi verilmesi kısa vadede öğretimi kolaylaştırıyor görünse de uzun vadede kelime farklarını silikleştirebilir. Bu sebeple öğretim programlarında söz varlığını geliştirme hedefi yalnız kelime sayısını artırma yönünde değil, kelimeler arasındaki ince farkları fark ettirme yönünde de açık biçimde kurulmalıdır[202]. Ders kitabı hazırlama süreçlerinde "eş anlamlı" etiketi daha dikkatli kullanılmalı; gerekirse "yakın anlamlı", "kısmen kesişen" veya "farklı kullanımlarda ayrılan" gibi daha temkinli açıklama yolları benimsenmelidir. Okul sözlükleri ve yardımcı öğretim malzemeleri de bu ayrımı destekleyecek biçimde düzenlenmelidir. Sözlük maddelerinde kısa karşılık vermenin ötesine geçilerek örnek cümle, kullanım notu ve ayırıcı

[199] Altan CAN ve Ercan DENİZ, "Ortaöğretim öğrencilerinin sözlüklere yönelik tutumları", *Milli Eğitim Dergisi*, 45, 210. sy. (2016): 319-336.

[200] ZENG vd., "Vocabulary Instruction for English Learners"; YILMAZ ve KAVANOZ, "Measuring the effect of receptive and productive vocabulary size on foreign language skills"; SCHMITT ve SCHMITT, *Vocabulary in language teaching*..

[201] ERTEN ve TEKİN, "Effects on Vocabulary Acquisition of Presenting New Words in Semantic Sets versus Semantically Unrelated Sets"; NAKATA ve SUZUKI, "Effects of Massing and Spacing on the Learning of Semantically Related and Unrelated Words"; CİN ŞEKER ve MERT DURAN, "Türkçe eğitiminde eş anlamlılık sorunu ve Türkçe ders kitaplarında eş anlamlı sözcük öğretimi".

[202] MEB, *Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı (5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*.

açıklama eklenmesi öğrencinin kelime tercihini güçlendirebilir[203]. Ayrıca ders kitabı yazım ve inceleme süreçlerinde Türkçe eğitimi uzmanları ile sözlük bilimi alanında çalışan araştırmacıların birlikte görev alması kelime öğretiminde daha dikkatli bir çizgi kurulmasına yardım edebilir.

Gelecek Araştırmalar

Yapılan çalışma tek bir kelime çifti üzerine kurulmuştur. Bu yüzden ilk ihtiyaç Türkçe öğretiminde eş anlamlı kabul edilerek sunulan başka kelime çiftlerinin de benzer bir yolla incelenmesidir. Özellikle "yakın", "eş" ya da "aynı" anlamlı biçiminde öğretilen fiil, ad ve sıfat gruplarının art zamanlı ve eş zamanlı sözlük kayıtları üzerinden karşılaştırılması alan için daha geniş bir görünüş sağlayacaktır. Böylece Türkçe öğretiminde eş anlamlılık sunumlarının ne ölçüde isabetli olduğu yapılmış çalışmaları bir adım öteye taşıyarak farkların daha açık biçimde ortaya konmasına katkı sunacaktır[204].

İkinci sırada sözlük incelemelerinin öğrenci verisi ile birleştirildiği araştırmalardan bahsedilebilir. Yapılan araştırma sözlüklerdeki anlam farklarını göstermektedir; ancak öğrencilerin bu farkları gerçekten fark edip etmediği, yazılı ve sözlü anlatımda bu kelimeleri nasıl kullandığı ayrıca incelenmelidir. Öğrenci kompozisyonları, konuşma verileri, kelime tercih testleri ve anlam ayırma görevleri bu amaçla kullanılabilir. Böyle çalışmalar sözlükte görülen ayrım ile öğrencinin fiilî kullanımı arasındaki mesafeyi daha açık gösterecektir. Aynı doğrultuda alıcı ve üretici söz varlığına yönelik ölçmeleri bir araya getiren araştırmalar da faydalı olabilir[205].

Üçüncü sırada sınıf içi müdahale çalışmalarına duyulan ihtiyaçtan bahsetmek faydalıdır. Bir grup öğrenciye yakın anlamlı kelimeler yalnız eşleştirme yoluyla, başka bir gruba ise karşılaştırmalı ve ayırıcı etkinliklerle öğretildiğinde hangi yolun kelime tercihini daha çok geliştirdiği deney metodu ile incelenebilir[206]. Böylece bu makalede sözlük verileri üstünden ulaşılan hükümlerin öğretim pratiğindeki karşılığının alınması mümkün olacaktır. Kelimelerin anlam kümeleri içinde sunulmasının her şartta aynı sonucu doğurmadığını gösteren araştırmalar bu tür denemelerin mühim olduğunu düşündürmektedir[207].

---

[203] BROWN, "Dictionaries, language ideologies, and language attitudes"; TARHAN, "Türkçe sözlüklerde eş veya yakın anlamlı sözcüklerle tanımlama"; Mustafa S. KAÇALİN, "Türkçe Sözlük'te örtüşen sürtüşen maddeler", *Orun*, 1. sy. (2025): 7-17, https://doi.org/10.65552/orun.2025.1.001.

[204] Ahmet ISPARTA, "Anlamı aykırı bir kelimeye bağlama becerisi olarak bilmece ve istiare", *Türk Dili*, 109, 767 sy. (2015): 239-246; TARHAN, "Türkçe sözlüklerde eş veya yakın anlamlı sözcüklerle tanımlama"; CİN ŞEKER ve MERT DURAN, "Türkçe eğitiminde eş anlamlılık sorunu ve Türkçe ders kitaplarında eş anlamlı sözcük öğretimi".

[205] DORE vd., "For Preschoolers, Word Knowledge Falls on a Continuum"; YILMAZ ve KAVANOZ, "Measuring the effect of receptive and productive vocabulary size on foreign language skills".

[206] CRESWELL, *Educational research planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research*.

[207] ERTEN ve TEKİN, "Effects on Vocabulary Acquisition of Presenting New Words in Semantic Sets versus Semantically Unrelated Sets"; NAKATA ve SUZUKİ, "Effects of Massing and Spacing on the Learning of Semantically Related and Unrelated Words"; WEBB, "Learning Vocabulary in Lexical Sets".

Dördüncü sırada ders kitapları ve okul sözlükleri arasında kurulan ilişkinin daha geniş bir örneklemle veya çalışma grubu ile incelenmesi sunulabilir[208]. Farklı sınıf düzeylerindeki Türkçe ders kitaplarında hangi kelimelerin eş anlamlı diye sunulduğu, bu sunumların güncel sözlüklerle ve tarihî sözlüklerle ne ölçüde uyuştuğu ayrı bir araştırma hattı olarak ele alınabilir. Bu tür incelemeler sadece tek tek kelimelerin değil, ana dili olarak Türkçe eğitiminde uygulama eğiliminin ne yönde olduğunun belirlenmesine de katkı sağlayacaktır[209].

Son olarak Türkçe eğitimi ile sözlük bilimi arasında daha sıkı bir çalışma hattı kurulması gerektiği açıktır. Sözlük maddelerinin hazırlanışı, okul sözlüklerinin öğrenci seviyesine göre düzenlenişi, ders kitaplarında kullanılan kelime açıklamalarının keyfiyeti ve yakın anlamlılık sunumlarının kriterleri birlikte ele alınmalıdır. Böyle bir yöneliş hem öğretim malzemelerinin kalitesini yükseltebilir hem de Türkçe öğretiminde kelime farklarını merkeze alan daha dikkatli bir anlayışın kurulmasına yardım edebilir. Bu bakımdan gelecek araştırmaların yalnız yeni kelime çiftlerini tespit etmeye değil, bu çiftlerin öğretim, sözlük ve ölçme boyutlarını birlikte düşünmeye yönelmesi yerinde olacaktır.

Sınırlılıklar

Bu araştırmanın bulguları nitel bir doküman incelemesine dayandığı için kantitatif bir genelleme iddiası taşımamaktadır[210]. Çalışma Türkçe öğretiminde eş anlamlı olarak sunulan bütün kelime çiftlerini içine almak yerine sadece "hayal etmek" ve "düşlemek" üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu sebeple ulaşılan sonuçlar ilgili iki kelime çifti için güçlü bir açıklama sunsa da Türkçe öğretiminde eş anlamlı görülen bütün kelimelere genellenmesi mümkün değildir. Araştırma daha çok bir başlangıç örneği ve bir inceleme yolu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı veri grubunun yalnız incelenen sözlükler ve yardımcı başvuru kaynakları ile sınırlı olmasıdır. Sözlükler kelimelerin anlam çevresini, kullanım kayıtlarını ve çağrışım alanlarını takip etmek için güçlü kaynaklar sunmakla birlikte dilin fiilî kullanımını bütünüyle temsil etmez[211]. Bu sebeple çalışmada ulaşılan farklar sözlüklerde tortulaşan anlam izlerine dayanmaktadır. Günlük kullanım, edebî metinler, ders kitabı içi kullanım örnekleri, öğrenci üretimleri ve konuşma verileri bu incelemenin dışında kalmıştır. Dolayısıyla sonuçlar sözlük kayıtlarının sunduğu görünüş ile sınırlıdır.

Bunun yanında veri yapısında iki kelime arasında bir yoğunluk farkı bulunmaktadır. "hayal" kelimesi Arapça kökü, Osmanlı Türkçesindeki dolaşımı ve farklı sözlük geleneklerinde daha geniş iz bırakmış olması sebebiyle daha zengin ve çok katlı bir kayıt ağına

[208] CRESWELL, *Educational research planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research*.

[209] MEB, *Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı (5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*; Gerek, *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ortaokul ve imamhatip ortaokulu ders kitabı: Türkçe 7. sınıf*; Cin vd., *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ortaokul ve imam hatip ortaokulu ders kitabı Türkçe 5*; İlhan vd., *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ortaokul ve imam hatip ortaokulu ders kitabı Türkçe 6. sınıf ders kitabı 1. kitap*.

[210] MILES vd., *Qualitative data analysis: A methods sourcebook*.

[211] JACKSON, *Sözlükbilime giriş*.

sahiptir. "düş" ve "düşlemek" tarafında ise özellikle art zamanlı kaynakların nispeten daha sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu vaziyet iki unsurun karşılaştırılmasında veri yoğunluğu bakımından tam bir denklik kurulmasını güçleştirmektedir. Başka bir deyişle araştırma iki kelimeyi aynı dikkatle incelemeye yönelmiş olsa da kaynakların dağılımı iki taraf için aynı ölçüde geniş değildir. Bu sebeple bulgularda "hayal" kelimesine ilişkin daha çok sayıda ayrışan kategori üretilebilmiş; "düş/düşlemek" kelimesine ilişkin yorumlar ise daha sınırlı; fakat daha belirgin bir tarihî çekirdek etrafında yapılandırılmıştır. İlgili vaziyet "hayal" kelimesinin tabii olarak daha zengin bir semantik yapıya sahip olduğu şeklinde değil, eldeki sözlük kayıtlarının dağılımı içinde daha geniş biçimde izlenebildiği şeklinde değerlendirilmelidir.

Sözlük verilerinden doğan sınırlılık ekseninde analiz çıkarımlarının yorumlanması bakımınan iki nokta dikkate alınmalıdır. İlk olarak "hayal" kelimesi için daha fazla tarihî kayıt bulunması bu kelimeye ilişkin kategorilerin daha ayrıntılı görünmesine imkân vermiştir. İkinci olarak "düş/düşlemek" tarafındaki sınırlı kayıt yoğunluğu bu kelimenin anlam alanının yalnızca mevcut sözlük kayıtları çerçevesinde yorumlanmasını gerektirmektedir. Bu sebeple çalışmada iki kelime arasında kurulan karşılaştırma mutlak bir veri eşitliği iddiasına değil erişilebilir sözlük kayıtlarının sunduğu anlam örüntülerinin dikkatli biçimde çözümlenmesine dayanmaktadır.

Bir başka sınırlılık da sözlüklerin farklı dönem, dil ve sözlükçülük anlayışlarına ait olmasıdır. Araştırmaya dâhil edilen kaynaklar Arapça, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi çizgisinden gelmektedir. Üstelik bunların bir kısmı genel sözlük, bir kısmı etimoloji sözlüğü, bir kısmı ansiklopedik eser formundadır. Bu çeşitlilik çalışmaya geniş bir görünüş kazandırmakla birlikte maddelerin kuruluşu, tarif tarzı ve kayıt ayrıntısı bakımından tam bir birlik sağlamamaktadır. Bu yüzden bazı farklar doğrudan kelimelerin anlam çevresinden, bazı farklar ise sözlüklerin kuruluş biçiminden kaynaklanıyor olabilir.

Son olarak araştırma sözlük verileri üzerinden anlam ayrışmasını göstermiş; ancak bu ayrışmanın öğrenciler, öğretmenler veya ders kitapları içindeki fiilî karşılığını sınanmamıştır. Bu sebeple "hayal etmek" ile "düşlemek" arasındaki farkın öğretim sürecinde ne ölçüde sezildiği, öğrencilerin yazı ve konuşmalarında bu iki kelimeyi nasıl kullandığı ve ders kitaplarının bu farkı nasıl yansıttığı bu çalışmanın dışında kalmıştır. Araştırmanın sonuçları bu yönleriyle öğretim alanına mühim işaretler sunsa da sınıf içi görünüşü doğrudan göstermemektedir.

Kaynaklar

AHMED, Sirwan Khalid. "The Pillars of Trustworthiness in Qualitative Research". *Journal of Medicine, Surgery, and Public Health*, 2. sy. (Nisan 2024): 1-4. https://doi.org/10.1016/j.glmedi.2024.100051.

AHMED, Sirwan Khalid, Ribwar Arsalan MOHAMMED, Abdulqadir J. NASHWAN, vd. "Using Thematic Analysis in Qualitative Research". *Journal of Medicine, Surgery, and Public Health*, 6. sy. (Ağustos 2025): 1-6. https://doi.org/10.1016/j.glmedi.2025.100198.

AHTERÎ. *Ahterî-yi Kebîr*. Matbaa-yi Âmire, 1892.

ALİ SEYDİ. *Resimli Yeni 40.000 Lûgati Havi Türkçe Lûgat*. Cihan Matbaası, 1929.

ALTENHOF, Aja ve Gareth ROBERTS. "Quality, Not Quantity, Impacts the Differentiation of near-Synonyms". *Language and Cognition*, 15, 4. sy. (2023): 854-83. https://doi.org/10.1017/langcog.2023.29.

al-'ASKARÎ, Ebû Hilâl. *el-Furûku 'l-Lugaviyye*. editör Muhammad İbrahim Salim. Dâru 'l-'İlm ve el-Şakâfa li-'l-Naşr ve el-Tavzî', 1997.

ATAY, Hüseyin, İbrahim ATAY ve Mustafa ATAY. *Arapça-Türkçe Büyük Lûgat*. C. 1. Bayrak Matbaası, 1964.

AYVERDİ, İlhan. *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük 1 (A-G)*. Kubbealtı Neşriyatı, 2011.

AYVERDİ, İlhan. *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük 2 (H-N)*. Kubbealtı Neşriyatı, 2011.

BABEL, Anna M. "A Semiotic Approach to Social Meaning in Language". *Journal of Sociolinguistics*, 29, 1. sy. (2025): 59-73. https://doi.org/10.1111/josl.12689.

BAKKAL, Keriman ve Mehmet KARA. "5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde geçen eş ve zıt anlamlı kelimelerin görünümü ve bağlam içerisinde incelenmesi". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 13, 39. sy. (2024): 593-616.

BARALT, Melissa. "Coding Qualitative Data". *Research Methods in Second Language Acquisition* içinde, editör Alison MACKEY ve Susan M. GASS. Wiley, 2011. https://doi.org/10.1002/9781444347340.ch12.

BASILE, Carmelo Alessandro, Agnès CELLE ve Cameron MORIN. "Cognitive Approaches to Variation and Change in the English Modal Domain: Introduction". *English Language and Linguistics*, 29, 3. sy. (2025): 444-453. https://doi.org/10.1017/S1360674325100531.

BOUNCKEN, Ricarda B., Wojciech CZAKON ve Florian SCHMITT. "Purposeful Sampling and Saturation in Qualitative Research Methodologies: Recommendations and Review". *Review of Managerial Science*, 20, 2. sy. (2026): 579-615. https://doi.org/10.1007/s11846-025-00881-2.

BOWEN, Glenn A. "Document Analysis as a Qualitative Research Method". *Qualitative Research Journal*, 9, 2. sy (2009): 27-40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027.

BRAUN, Virginia ve Victoria CLARKE. "Thematic Analysis". *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research* içinde, editör Alex C. MICHALOS. Springer, 2024. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5.

BROWN, David West. "Dictionaries, Language Ideologies, and Language Attitudes". *The Cambridge Handbook of The Dictionary* içinde, editör Edward FINEGAN ve Michael ADAMS. Cambridge University Press, 2024. https://doi.org/10.1017/9781108864435.

BYRNE, David. "A Worked Example of Braun and Clarke's Approach to Reflexive Thematic Analysis". *Quality & Quantity*, 56, 3. sy. (2022): 1391-1412. https://doi.org/10.1007/s11135-021-01182-y.

CAI, Mingjia ve Xian LIAO. "The Relationship between Vocabulary Depth Knowledge, Word Reading, and Reading Comprehension in Chinese". *Journal of Experimental Child Psychology*, 244. sy. (Ağustos 2024): 1-18. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2024.105951.

CAN, Altan ve Ercan DENİZ. "Ortaöğretim Öğrencilerinin Sözlüklere Yönelik Tutumları". *Millî Eğitim Dergisi*, 45, 210. sy. (2016): 319-336.

CEVHERÎ, İsmâil b. Hammâd. *Tercüme-yi Sıhâh-ı Cevherî*. çeviren Mehmed b. MUSTAFÂ VÂNÎ. 2. c. İbrahim Müteferrika, 1729.

CHAPMAN, Don. "Usage in dictionaries and dictionaries of usage". *The Cambridge handbook of the dictionary* içinde, editör Edward FINEGAN ve Michael ADAMS. Cambridge University Press, 2024. https://doi.org/10.1017/9781108864435.

CİN, Ali, Sezgi DALIOĞLU, Mehmet KAVAS, vd. *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ortaokul ve imam hatip ortaokulu ders kitabı Türkçe 5*. Ders Kitapları Dizisi 9598. Millî Eğitim Bakanlığı, 2024.

CİN ŞEKER, Zeynep ve Canan Nimet MERT DURAN. "Türkçe Eğitiminde Eş Anlamlılık Sorunu ve Türkçe Ders Kitaplarında Eş Anlamlı Sözcük Öğretimi". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8. sy. (Ağustos 2022): 195-213. https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1116237.

CLAUSON, Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford University Press, 1972.

CONSIDINE, John. "Dictionaries and Intellectual History". *The Cambridge Handbook of the Dictionary* içinde, editör Edward FINEGAN ve Michael ADAMS. Cambridge University Press, 2024. https://doi.org/10.1017/9781108864435.

CRESWELL, John W. *30 Essential Skills for the Qualitative Researcher*. Sage Publications, 2016.

CRESWELL, John W. *Educational Research Planning, Conducting and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. 4. bs. Pearson, 2012.

CRUSE, Alan. *A glossary of semantics and pragramtics*. Edinburgh University Press, 2006.

ÇAĞBAYIR, Yaşar. *Ötüken Türkçe sözlük 2 (den-iz)*. Ötüken Neşriyat, 2007.

DEVECİOĞLU, Miray ve Ahmet BENZER. "School Dictionary Entries with a Pedagogical and Linguistic Approach". *Education and Science*, 49, 218. sy. (2024): 43-77. https://doi.org/10.15390/EB.2024.11765.

DEVELLİOĞLU, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitapevi, 1962.

DORE, Rebecca A., Molly SCOTT, Haley WEAVER, vd. "For Preschoolers, Word Knowledge Falls on a Continuum: A Novel Framework for Capturing the Incremental Process of Word Learning". *Journal of Child Language*, 52, 4. sy. (2025): 892-917. https://doi.org/10.1017/S0305000924000278.

DRAGIĆEVIĆ, Rajna ve Milan IVANOVIĆ. "Lexical Semantics: Insights from Lexicology". *The Cambridge Handbook of Slavic Linguistics* içinde, editör Danko ŠIPKA ve Wayles BROWNE. Cambridge University Press, 2024. https://doi.org/10.1017/9781108973021.

DURUSOY, Ali. "hayal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde, 17:1a-3c. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.

EDMONDS, Philip ve Graeme HIRST. "Near-Synonymy and Lexical Choice". *Computational Linguistics*, 28, 2. sy. (2002): 105-144. https://doi.org/10.1162/089120102760173625.

ELDH, Ann Catrine, Liselott ÅRESTEDT ve Carina BERTERÖ. "Quotations in Qualitative Studies: Reflections on Constituents, Custom, and Purpose". *International Journal of Qualitative Methods*, 19. sy. (Ocak 2020): 1-6. https://doi.org/10.1177/1609406920969268.

ERTEN, İsmail Hakkı ve Mustafa TEKİN. "Effects on Vocabulary Acquisition of Presenting New Words in Semantic Sets versus Semantically Unrelated Sets". *System*, 36, 3. sy. (2008): 407-422. https://doi.org/10.1016/j.system.2008.02.005.

el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kūb b. Muhammed. *el-Ukyânûsu 'l-basît fî-tercemeti 'l-kâmûsi 'l-muhît*. çeviren Ahmet Asım CENÂNÎOĞLU. 3. c. (3). Takvimhâne-yi Âmire Matbaası, 1855.

GEREK, Melek. *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Ortaokul ve İmamhatip Ortaokulu Ders Kitabı: Türkçe 7. Sınıf*. Millî Eğitim Bakanlığı, 2025.

GÖKÇE SULAK, Sevda. *Anlamdaş Kelimelerde Anlam ve Kullanış Farklılıkları*. Gece Kitaplığı, 2016.

GÖKTENTÜRK, Talha. "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Ders Materyalleri: Çok Dilli Bir Sözlük Örneği". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016. https://shorturl.at/bFMSW.

GÖVSA, İbrahim Alaattin. *Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi (Ansiklopedik Sözlük)*. İskit Yayını, 1947.

GÖVSA, İbrahim Alâettin. *Yeni Türk Lûgati*. Kanaat Kütüphanesi, 1930.

HASPELMATH, Martin. "The Morph as a Minimal Linguistic Form". *Morphology*, 30, 2. sy. (2020): 117-134. https://doi.org/10.1007/s11525-020-09355-5.

HIRT, Julian, Thomas NORDHAUSEN, Christian APPENZELLER-HERZOG ve Hannah EWALD. "Citation Tracking for Systematic Literature Searching: A Scoping Review". *Research Synthesis Methods*, 14, 3. sy. (2023): 563-579. https://doi.org/10.1002/jrsm.1635.

ISPARTA, Ahmet. "Anlamı Aykırı Bir Kelimeye Bağlama Becerisi Olarak Bilmece ve İstiare". *Türk Dili*, 109, 767. sy. (2015): 239-246.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükerrem. *Lisânü 'l-Arab*. el-Matbaa 'l-Amire, 1883.

İLHAN, Esra, Mehmet TOSUN, Seçil GEDIK DOĞANER ve Zahide Nur GÜMÜŞ. *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Ortaokul ve Imam Hatip Ortaokulu Ders Kitabı Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı 1. Kitap*. editör Başak UYSAL ve Serdar AKBULUT. Ders Kitapları Dizisi 2265. Millî Eğitim Bakanlığı, 2025.

JACKSON, Howard. *Sözlükbilime Giriş*. çeviren Mehmet GÜRLEK ve Ellen PATAT. Kesit Yayınları, 2016.

KAÇALİN, Mustafa S. "Türkçe Sözlük'te Örtüşen Sürtüşen Maddeler". *Orun*, 1. sy. (2025): 7-17. https://doi.org/10.65552/orun.2025.1.001.

LANE, Edward William. *An Arabic-English Lexicon in Eight Parts: Part 2* ج-ڿ. Librairie du Liban, 1968.

LECLERCQ, Benoît ve Graeme TROUSDALE. "Investigating Diachronic Shifts within a Domain of English Modality: A Study of Collocates with Well". *English Language and Linguistics*, 29, 3. sy. (2025): 505-526. https://doi.org/10.1017/S1360674325100397.

LI, Jinyan. "A Diachronic Study on the Treatment of Culture-Bound Words in Chinese-English Dictionaries (1819-2014): A Case Study of Confucian Terms". *Heliyon*, 11, 3. sy. (2025): 1-11. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2025.e42087.

LI, Xiaochen. "Lexical Meaning Contextualization and Semantic Changes: The Case of the Mandarin Chinese Discourse Marker Dangran". *Journal of Pragmatics*, 221. sy. (Şubat 2024): 54-75. https://doi.org/10.1016/j.pragma.2023.11.014.

LOCHMILLER, Chad R., Yonjoo CHO ve Jessica Nina LESTER. "Designing Trustworthy Qualitative HRD Research: Methodological Considerations". *Human Resource Development Review*, 25, 2. sy. (2026): 1-15. https://doi.org/10.1177/15344843261419651.

MEB. *Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı (5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı, 2024.

MILES, Matthew B., A. Michael HUBERMAN ve Johnny SALDANA. *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook*. 3. bs. Sage Publications, 2014.

al-MUGHIRA HAMZEH MAHMOUD, Wan Mohd Yusof Wan CHIK, Mohd Fadzhil MUSTAFA, Ouedraogo ABDOUL HAMID ve Islam Mahmoud IBRAHIM. "Synonymy in the view of early Arabic linguists: a descriptive, inductive and analytical study". *Global Journal Al-Thaqafah*, 14, 2. sy. (2024): 14-27. https://doi.org/10.7187/GJAT122024-2.

MURPHY, M. Lynne. *Lexical Meaning*. Cambridge University Press, 2010. https://doi.org/10.1017/CBO9780511780684.

NAKATA, Tatsuya ve Yuichi SUZUKI. "Effects of Massing and Spacing on the Learning of Semantically Related and Unrelated Words". *Studies in Second Language Acquisition*, 41, 2. sy. (2019): 287-311. https://doi.org/10.1017/S0272263118000219.

NATION, Paul. "Learning vocabulary in lexical sets: dangers and guidelines". *Vocabulary* içinde, editör Stuart WEBB. 225-235. Routledge, 2016. https://doi.org/10.4324/9781003763697-15.

NİŞANYAN, Sevan. *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. 3. bs. Everest Yayınları, 2012.

O'CONNOR, Cliodhna ve Helene JOFFE. "Intercoder Reliability in Qualitative Research: Debates and Practical Guidelines". *International Journal of Qualitative Methods*, 19. sy. (Ocak 2020): 1-13. https://doi.org/10.1177/1609406919899220.

OLUKA, Alexander. "Phenomenological Research Strategy: Descriptive and Interpretive Approaches". *F1000Research*, 14. sy. (Temmuz 2025): 1-16. https://doi.org/10.12688/f1000research.166273.1.

PALINKAS, Lawrence A., Sarah M. HORWITZ, Carla A. GREEN, Jennifer P. WISDOM, Naihua DUAN ve Kimberly HOAGWOOD. "Purposeful Sampling for Qualitative Data Collection and Analysis in Mixed Method Implementation Research". *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 42, 5. sy. (2015): 533-544. https://doi.org/10.1007/s10488-013-0528-y.

PASKALEVA, Bogdana. "Pre-Structuralist Semiology: Materiality of Language in Ferdinand de Saussure". *Semiotica* 2024, 259. sy. (2024): 149-183. https://doi.org/10.1515/sem-2023-0114.

PEARSALL, Judy. "Diachronic and Synchronic English Dictionaries". *The Cambridge Companion to English Dictionaries* içinde, editör Sarah OGILVIE. Cambridge University Press, 2020. https://doi.org/10.1017/9781108553780.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali. *Öz Türkçe Sözlük*. Bilgi Yayınevi, 1971.

QUALITATIVE SOLUTIONS and RESEARCH (QSR). *NVivo 8 Getting Started*. QSR International, 2008.

REDHOUSE, James William. *A Turkish and English Lexicon*. 4. bs. Çağrı Yayınları, 2011.

RIEMER, Nick. *Introducing Semantics*. Cambridge University Press, 2010. https://doi.org/10.1017/CBO9780511808883.

ROBERTS, Kate, Anthony DOWELL ve Jing-Bao NIE. "Attempting Rigour and Replicability in Thematic Analysis of Qualitative Research Data; a Case Study of Codebook Development". *BMC Medical Research Methodology*, 19, 1. sy. (2019): 1-8. https://doi.org/10.1186/s12874-019-0707-y.

RØSETH, Idun. "Empathy, Phenomenological Reduction, and Reflexivity: Foundations of Phenomenological Research". *International Journal of Qualitative Methods*, 24. sy. (Ekim 2025): 1-9. https://doi.org/10.1177/16094069251394942.

RUSSELL, Lindsay Rose. "Dictionaries and Cultural Politics". *The Cambridge Handbook of the Dictionary* içinde, editör Edward FINEGAN ve Michael ADAMS. Cambridge University Press, 2024. https://doi.org/10.1017/9781108864435.016.

RUSSNES, Mathias. "Semantic Prosody, Semantic Transfer and Semantic Change". *ICAME Journal*, 48, 1. sy. (2024): 67-88. https://doi.org/10.2478/icame-2024-0004.

SANDER, Mithat Sadullah. *Resimli Yeni Türkçe Lûgat*. Tefeyyüz Kitaphanesi, 1930.

SANDOW, Rhys, Jack GRIEVE, Rose STAMP ve Adam SCHEMBRI. "Lexical Variation and Change: Integrating Lexis into Variationist Sociolinguistics". *Language Variation and Change*, 37, 3. sy. (2025): 293-318. https://doi.org/10.1017/S0954394525100628.

SARIOĞLU, Mustafa ve Çiğdem KARATEPE. "The Use of Mnemonics to Minimize the Interfering Effects of Teaching New Words in Semantic Sets to Learners of English as a Foreign Language". *Applied Cognitive Psychology*, 38, 5. sy. (2024): 1-15. https://doi.org/10.1002/acp.4251.

de SAUSSURE, Ferdinand. *Cours de linguistique générale*. Payot, 1916. https://books.google.com/books?hl=tr&lr=&id=Um0qEQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA11&dq=ferdinand+saussure&ots=afif7W-A8q&sig=tOlFgc86qcYIQLZQWw0u0X1lOpk.

SCHMITT, Norbert ve Diane SCHMITT. *Vocabulary in Language Teaching*. Cambridge University Press, 2020. https://books.google.com/books?hl=tr&lr=&id=jILoDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR11&dq=vocabulary+deficiency+or+lack+of+vocabulary+in+language+learning&ots=HYUQhkn975&sig=CUnL-C0tkt2-KORlMlTaY9641-cs.

SHEA, Ammon. "Historical and Other Specialized Dictionaries". *The Cambridge Handbook of the Dictionary* içinde, editör Edward FINEGAN ve Michael ADAMS. Cambridge University Press, 2024. https://doi.org/10.1017/9781108864435.

STEINGASS, Francis Joseph. *The Student's Arabic-English Dictionary*. W.H. Allen & Co, 1884.

ŞEMSEDDÎN SÂMÎ. *Kâmûs-ı Türkî*. Maarif Nezaret-i Celilesi, 1899.

TARHAN, Oktay. "Türkçe Sözlüklerde Eş veya Yakın Anlamlı Sözcüklerle Tanımlama". *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları*, 1, 1. sy. (2025): 435-445. https://doi.org/10.48147/dada.1732571.

THOMAS, Sandra P. ve Brian K. SOHN. "From Uncomfortable Squirm to Self-Discovery: A Phenomenological Analysis of the Bracketing Experience". *International Journal of Qualitative Methods*, 22. sy. (Ekim 2023): 1-12. https://doi.org/10.1177/16094069231191635.

TIETZE, Andreas. *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati İkinci Cilt C-E*. editör Semih TEZCAN. Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.

TIETZE, Andreas. *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati Üçüncü Cilt F-J*. editör Semih TEZCAN. Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.

TUĞLACI, Pars. *Okyanus Ansiklopedik Sözlük 2*. Cem Yayınevi, 1980.

TUĞLACI, Pars. *Okyanus Ansiklopedik Sözlük 3*. Cem Yayınevi, 1980.

TÜRK DİL KURUMU. *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi Türkçeden Osmanlıcaya İndeks*. Türk Dil Kurumu, 1934.

TÜRK DİL KURUMU. *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*. Türk Dil Kurumu, 1935.

TÜRK DİL KURUMU. *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu, 1945.

TÜRK DİL KURUMU. *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu, 2011.

VITI, Carlotta. "Semantic Variation and Semantic Change in the Color Lexicon". *Linguistics*, 63, 4. sy. (2024): 949-1027. https://doi.org/10.1515/ling-2023-0161.

YAYLA, Yasin. "Anlamdaş Addedilen Birkaç Kelimenin Mana Farkları Hakkında Notlar". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 66, 1. sy. (2018): 165-175. https://doi.org/10.32925/tday.2018.6.

YILMAZ, Selahattin ve Suzan KAVANOZ. "Measuring the Effect of Receptive and Productive Vocabulary Size on Foreign Language Skills". *Porta Linguarum Revista Interuniversitaria de Didáctica de las Lenguas Extranjeras*, 44. sy. (Haziran 2025): 29-45. https://doi.org/10.30827/portalin.vi44.31870.

ZENG, Yanfang, Li-Jen KUO, Lu CHEN, Jr-An LIN ve Haoran SHEN. "Vocabulary Instruction for English Learners: A Systematic Review Connecting Theories, Research, and Practices". *Education Sciences*, 15, 3. sy. (2025): 1-22. https://doi.org/10.3390/educsci15030262.

ZUFFEREY, Sandrine ve Liesbeth DEGAND. *Connectives and Discourse Relations*. Cambridge University Press, 2024. https://doi.org/10.1017/9781108966573.

Finansman Beyanı	Bu araştırma; kamu, ticari veya kâr amacı gütmeyen sektörlerdeki fon kuruluşlarından herhangi bir özel hibe almamıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı	Yazar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayımlanmasıyla ilgili olarak herhangi bir muhtemel çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.
Yazar Katkıları	Kavramlaştırma: T.G. ve T.A.; Metodoloji: T.G.; Araştırma: T.G. ve T.A.; Yazım - Orijinal Taslak: T.G. ve T.A.; Yazım - İnceleme ve Düzenleme: T.G. ve T.A.; Bütün yazarlar makalenin yayımlanmış versiyonunu okumuş ve onaylamıştır.
Etik Kurul Onayı	Bu çalışma, birincil veri toplama (anket, görüşme, deney vb.) içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.
Funding Statement	This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.
Declaration of Interests	The author declares that there is no conflict of interest regarding the research, authorship, and/or publication of this article.
Author Contributions	Conceptualization: T.G. and T.A.; Methodology: T.G.; Research: T.G and T.A.; Writing - Original Draft: T.G and T.A.; Writing – Review & Editing: T.G. and T.A.; All authors have read and approved the published version of the manuscript.
Ethics Approval	This study did not involve primary data collection (surveys, interviews, experiments, etc.) and therefore did not require ethics committee approval.

.